

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ÉCOLE NORMALE SUPÉRIEURE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 904:336.74”1711/1859”(498)(043)

ARCUȘ-JANTOVAN ELENA

MONEDA ȘI CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN PRINCIPATUL MOLDOVEI
(1711-1859)

SPECIALITATEA 613.01 - ARHEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2020

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Istoria Românilor, Istoria Universală și Arheologie a Universității de Stat din Moldova.

Conducători științifici:

Matveev Sergiu, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

Depeyrot Georges, doctor habilitat în istorie, director de cercetare emerit, École Normale Supérieure, Paris, Franța.

Referenți oficiali:

Postică Gheorghe, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

Munteanu Lucian, doctor în istorie, Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iași, România.

Componența Consiliului Științific Specializat:

1. Niculiță Ion, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova – președinte al CȘS;

2. Boldureanu Ana, doctor în istorie, Muzeul Național de Istorie a Moldovei – secretar științific al CȘS;

3. Depeyrot Georges, doctor habilitat în istorie, director de cercetare emerit, École Normale Supérieure, Paris, Franța – membru al CȘS;

4. Sava Eugen, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, Muzeul Național de Istorie a Moldovei – membru al CȘS;

5. Dergaciova Lilia, doctor în istorie, Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, București, România – membru al CȘS.

Susținerea va avea loc pe data de 21 iulie 2020, ora 11.00 în ședința **Consiliului Științific Specializat D 613.01-22** din cadrul **Universității de Stat din Moldova**, mun. Chișinău, str. Al. Mateevici, nr. 60, Bl. Central, et. 5, sala 535.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova (str. Al. Mateevici, 60) și pe pagina web a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expediat la 18 iunie 2020.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,
Boldureanu Ana, doctor în istorie

Conducător științific,
Matveev Sergiu, doctor în istorie, conferențiar universitar

Autor,
Arcuș-Jantovan Elena

©Arcuș-Jantovan Elena, 2020

CUPRINS

Reperete conceptuale ale cercetării.....	4-7
1. Istoriografie și izvoare.....	8
1.1. Istoricul cercetărilor.....	8-12
1.2. Izvoare.....	12-16
2. Aspecte privind moneda și circulația monetară din perioada 1711-1859.....	17
2.1. Impactul evenimentelor politice asupra circulației monetare.....	17-18
2.2. Problema circulației monetare și a absenței unui sistem monetar național.....	18-19
2.3. Leul - monedă metalică și monedă de calcul.....	19-21
3. Descoperiri de monede din anii 1711-1859 pe teritoriul Principatului Moldovei.....	22
3.1. Descoperiri de tezaure.....	22-23
3.2. Descoperiri monetare izolate.....	23-24
Concluzii generale și recomandări.....	25-27
Bibliografie.....	28-29
Lista publicațiilor autorului pe tema tezei.....	30-31
Adnotare.....	32-34

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei abordate. Stabilirea structurii circulației monetare este o condiție necesară pentru înțelegerea mecanismelor de dezvoltare economică. Studiul circulației monedelor poate să aducă răspunsuri la întrebările cu referire la comerț și la viața economică a diferitor națiuni. Pentru înțelegerea corectă a circulației monetare dintr-o anumită perioadă este necesară examinarea minuțioasă a tuturor aspectelor esențiale din domeniu. Una din perioadele care nu este lipsită de material numismatic sau de studii cu referire la acesta, dar care a fost mai puțin cercetată din cauza dificultății de interpretare a anumitor procese, este perioada cuprinsă între anii 1711-1859. Din păcate, această reconstituire nu este o operație simplă, dimpotrivă, trebuie depășite o serie de dificultăți și obstacole, cum ar fi absența unei sinteze sau dispersarea documentelor, uneori încă nevalorificate și inedite. Dar cercetarea problemelor ce țin de circulația monetară va scoate în evidență cauzele și efectele dificultăților întâmpinate în dezvoltarea relațiilor economice atât interne, cât și externe, în situația în care lipsa unei monede naționale nu putea favoriza comerțul intern/extern și stabilirea unor relații economice de lungă durată și nu putea înlesni dezvoltarea unui sistem economic prielnic și înfloritor. În același timp, o prezentare detaliată a descoperirilor monetare, nu doar a tezaurelor, ci și a descoperirilor izolate, este o dovadă incontestabilă a diversității monetare din perioada dată. Prin cartografierea tezaurelor monetare se vor putea urmări schimbările survenite în urma unor evenimente politice majore și a influenței anumitor regimuri de dominație prin prezența sporită și impunerea monedei proprii în circulație, în perceperea taxelor etc. Astfel, studiul monedei și circulației monetare în Principatul Moldovei din perioada 1711-1859 va contribui la elucidarea procesului monetar, ca aspect substanțial pentru înțelegerea acestei perioade istorice.

Cadrul cronologic și geografic. Tema cercetată cuprinde intervalul cronologic 1711-1859, limita inferioară reprezentând instaurarea regimului fanariot în Principatul Moldovei, iar cea superioară Unirea Principatelor Române, perioadă în care politica monetară era sub controlul direct al Imperiului Otoman, ulterior și a Imperiului Habsburgic/Austriac (Bucovina/Ducatul Bucovinei din anul 1849) și a Imperiului Rus (Basarabia).

Cadrul geografic este reprezentat de teritoriul Principatului Moldovei, care pe parcursul perioadei 1711-1859 a suportat modificări teritoriale esențiale, ca urmare a anexării părții de nord a Principatului Moldovei la Imperiul Habsburgic în urma prevederilor Tratatului de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774 – *Bucovina* (anexată oficial în 1775), precum și a anexării teritoriului dintre Prut și Nistru, a raialei Hotinului și a Bugeacului după Pacea de la București din anul 1812 – *Basarabia*, iar în cele din urmă prin retrocedarea Principatului Moldovei a trei județe din sudul Basarabiei în baza Tratatului de la Paris din anul 1856 – *Cahul, Bolgrad, Ismail*.

Însă, este imperios necesar includerea atât în repertoriul descoperirilor monetare, cât și în cartografierea descoperirilor monetare ulterioare anexărilor teritoriale, pentru a putea determina specificul circulației anumitor tipuri de monede (îndeosebi cele turcești, austriece și cele rusești), până și după instaurarea unui anumit regim, așa cum monedele din circulație s-au menținut în aceste teritorii pe întreg parcursul perioadei studiate.

Scopul și obiectivele lucrării. Lucrarea are ca *scop* studierea și interpretarea modului de organizare și reglementare a circulației monetare în Principatul Moldovei, precum și analiza tezaurelor monetare și a descoperirilor izolate de pe teritoriul Principatului Moldovei. Tratarea problemei tezaurelor monetare descoperite în Principat se va realiza prin prisma schimbărilor ce

au avut loc odată cu instaurarea regimurilor străine de dominație, prin alcătuirea unui repertoriu și a cartografiei descoperirilor monetare, precum și prin dezvoltarea unor aspecte ce vizează importanța acestor descoperiri de monede pentru cercetările numismatice, dar și a istoriei Principatului Moldovei. Pentru realizarea acestui scop, vom urmări obiective ce țin de identificarea principalelor tipuri monetare din perioada respectivă și de rolul acestora în circulație, de impactul regimului politic instaurat, de diversele legi ce au abordat în mod direct, dar și indirect problema monetară.

Obiectivele acestei lucrări sunt:

- Actualizarea și interpretarea descoperirilor monetare prin realizarea repertoriului și prin cartografierea descoperirilor din această perioadă;
- Aprecierea schimbărilor intervenite în circulația monetară ca urmare a instaurării regimului fanariot, habsburgic/austriac și a celui rusesc până la unirea din anul 1859;
- Estimarea impactului schimbărilor în circulația monetară asupra economiei din Principatul Moldovei;
- Prezentarea istoricului cercetării acestei probleme, subliniind rolul acțiunilor politice;
- Identificarea principalelor aspecte ale circulației monetare din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859.

Ipoteza de cercetare. În această lucrare se vor determina și se vor interpreta factorii ce au influențat circulația monetară și răspândirea diverselor emisiuni monetare, precum: interzicerea de a emite monedă proprie și chiar de a fixa cursul monedelor străine, existența unei monede fictive de calcul, stabilirea unui curs monetar diferit în comerț și în visterie, speculațiile monetare, prezența unui număr mare de monede false, persistența comerțului cu monede etc. Regimul de dominație și războaiele ruso-austro-turce au determinat apariția (monedele de tip Sadagura) și intensitatea circulației anumitor tipuri de monede, îndeosebi în perioada anexării Bucovinei (1775) și Basarabiei (1812), sau a Regulamentului Organic (1831-1832). În acest interval de timp devaluarea și fluctuația valorilor monetare, cauzate de speculațiile din perioada turcă, au contribuit la dezordinea din circulația monetară, iar sistemul financiar al Principatului reflectă caracteristicile perioadei în care reglementările nu puteau fi de durată, nefiind sprijinite pe un sistem politic stabil. În același timp, aceste aspecte nu pot fi precizate decât prin corelarea surselor scrise cu cele numismatice.

Metodologia cercetării științifice. În funcție de obiectivele propuse în abordarea acestei teme au fost utilizate următoarele metode de cercetare: comparativă (colacionarea frecvenței anumitor tipuri de monede atestate în cadrul tezaurilor cu decoperirile izolate, precum și compararea surselor scrise cu cele numismatice și arheologice), cartografică (elaborarea hărților și stabilirea arealului de răspândire a monedelor în diferite perioade de circulație a acestora), tipologică (identificarea și sistematizarea principalelor tipuri de monede), cantitativă (determinarea volumului anumitor emisiuni din circulație), de analiză (examinarea rolului factorilor majori care au influențat circulația monetară), de sinteză (reconstituirea tabloului circulației monetare, prin sintetizarea descoperirilor monetare), analogiilor (determinarea analogiilor între Valahia și Principatul Moldovei), și, nu în ultimul rând, cea istorică (prezentarea evoluției și schimbărilor intervenite în circulația monetară pe tot parcursul perioadei). Acest studiu va fi axat pe cercetarea următoarelor două categorii de izvoare: scrise și numismatice. Metodele vor fi însoțite de determinarea în timp a principalelor probleme și evoluția acestora,

precum și de evidențierea particularităților și similitudinilor atestate. Partea teoretico-științifică a lucrării va cuprinde analiza unor izvoare de o importanță deosebită.

Noutatea și originalitatea științifică. Intenția principală este de a realiza o primă lucrare de sinteză referitoare la circulația monetară în Principatul Moldovei. În această lucrare vor fi interpretate, prin coroborare, datele provenite din sursele scrise cu cele obținute din analiza materialului numismatic, care vor permite înțelegerea, argumentarea și tratarea, în adevăratul sens al cuvântului, a modului de organizare și reglementare a circulației monetare din această perioadă. La etapa actuală sunt atestate numeroase aspecte care nu au fost cercetate, din mai multe considerente, și care fac dificilă tratarea problemei în cauză. Pe de o parte, absența unei monede naționale a permis pătrunderea diverselor tipuri de monede străine, iar pe de altă parte, diversele puteri străine instaurate au lăsat în urma lor o cantitate importantă de monede. Această stare de lucruri, care se menține și se intensifică în secolul al XVIII-lea, persistă și la începutul secolului al XIX-lea. La începutul secolului al XVIII-lea era cunoscut deja un număr mare de monede care circulau pe teritoriul Principatului, printre care: zloți, ducați, ruble, taleri, piaștri, altini, akçe, kreuzeri, zwanzingeri, orți, scuzi, colonnato etc., iar în secolul al XIX-lea tipurile de monede se diversifică considerabil, cuprinzând: ducați, florini, lire, taleri, ikosari, zecchino, napoléoni, yirmilici, kuruși, parale, ruble, kopeiki etc. Mai apoi, devaluarea și fluctuația valorilor monetare, cauzate de speculațiile din această perioadă, au contribuit substanțial la dezordinea din circulația monetară. În același timp, s-au bătut și monede pentru Principate de către Imperiul Rus - monedele Sadagura - cu un statut ce nu poate corespunde unor monede naționale, fiindcă au fost emise fără consimțământul administrației Principatelor. Erau doar bani de război, care au condus la destabilizarea circulației monetare și la nemulțumiri în rândul populației. Prin Regulamentul Organic (1831-1832) s-a încercat rezolvarea problemei monetare și s-a hotărât ca monedele circulante să fie ducatul olandez de aur (galben) și zwanzinger-ul de argint (sfânt). Prețurile și alte operații comerciale se calculau în „lei”, „leul” fiind o monedă fictivă ce nu era în circulație, având ca submultiplu paralele. Deoarece și piaștrii turcești aveau ca submultiplu paralele, deseori se produceau confuzii și chiar apăreau anumite probleme în exprimarea valorilor. „Leul” a circulat mai întâi ca monedă metalică, reprezentată de talerul-leu, mai apoi sub formă de monedă de calcul.

Așadar, stocul monetar din circulație înainte de legea monetară din anul 1867 nu putea satisface necesitățile unei economii în dezvoltare. Abia atunci s-a creat primul sistem monetar românesc, căci, înainte de această lege, în Principatul Moldovei nu exista niciun sistem monetar, era doar o stare monetară confuză, incoerentă și defectuoasă. Finanțele și circulația monetară sunt sectoare care au nevoie să fie adaptate pentru a crea un cadru adecvat dezvoltării economice, situație ce nu era caracteristică acestei perioade. Respectiv, un studiu care ar dezvălui problema monetară sub toate aceste aspecte, însoțit de argumentări și de exemplificări pertinente atât din sursele scrise, cât și din cele numismatice este absolut necesar.

Importanța teoretică a lucrării. Această lucrare contribuie la aprofundarea cunoștințelor din domeniul istoriei monetare, fiindcă la etapa actuală încă nu există o lucrare consacrată în totalitate acestei teme pentru segmentul de timp respectiv. Precizările aduse referitor la anumite tipuri de emisiuni permit datarea mai exactă a monumentelor arheologice și a unor evenimente istorice. Importanța cercetării acestei teme se probează și prin informațiile excerptate din mai multe rapoarte, din scrisori păstrate în fondurile de arhive, din cronici, din jurnalele și notițele călătorilor ce au vizitat Principatul Moldovei, din diversele acte de vânzare și

cumpărare, de venituri și cheltuieli, împrumuturi, datorii, de moștenire etc. În același timp, informația privitoare la tezaure și descoperiri izolate de monede este adusă la ordinea zilei prin identificarea și prin analiza unui nou material numismatic. Problemele ce țin de monedă și de circulația monetară sunt analizate prin prisma evenimentelor politice, economice care le-au influențat, insistându-se asupra schimbărilor survenite pe parcurs în circulația monetară. S-a identificat modul și intensitatea circulației diverselor tipuri de monede pe parcursul perioadei cercetate, apariția, dar și dispariția anumitor tipuri de monede din circulație. În acest context, problema studiată este una de actualitate, ce are rolul să contribuie la completarea cunoștințelor privind moneda și circulația monetară din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv. Problema științifică soluționată rezidă în:

- actualizarea și prezentarea procesului circulației monetare în Principatul Moldovei;
- introducerea în circuitul științific a unor noi descoperiri monetare;
- identificarea principalelor trăsături ale circulației monetare prin corelarea surselor scrise cu cele numismatice;
- realizarea unui repertoriu al descoperirilor monetare;
- evaluarea detaliilor relevante referitoare la răspândirea anumitor tipuri de monede în urma realizării cartografiei.

Astfel, în această lucrare a fost abordat și interpretat modul de organizare și de reglementare a circulației monetare din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859, fapt care a permis realizarea unui tablou complet al circulației monetare din acest spațiu.

Valoarea aplicativă a lucrării. Lucrarea va fi utilă cercetătorilor din domeniul istoriei în interpretarea anumitor aspecte din viața economică a Principatului, care sunt legate nemijlocit de procesul circulației monetare. În același timp, lucrarea va fi utilă și cercetătorilor din domeniul numismaticii prin prezentarea unui material numismatic inedit, prin realizarea unui repertoriu și prin cartografierea descoperirilor monetare.

Aprobarea rezultatelor științifice. Diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la conferințe, simpozioane și colocvii, atât naționale, cât și internaționale, fiind expuse în 15 lucrări științifice (1 monografie colectivă, 10 articole în reviste științifice și 4 rezumate).

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este precizată actualitatea și importanța problemei abordate, este argumentat cadrul cronologic și geografic, fiind stabilit scopul și obiectivele lucrării, precum și metodologia cercetării științifice. În acest compartiment este definită noutatea științifică, importanța teoretică a lucrării, problema științifică importantă soluționată și valoarea aplicativă a tezei.

1. ISTORIOGRAFIE ȘI IZVOARE

1.1. Istoricul cercetărilor

Istoricul cercetărilor referitoare la problema acestei lucrări demonstrează că s-a manifestat interes față de circulația monetară pe teritoriul respectiv, reflectat în diverse materiale, dar acestea nu au avut ca scop principal elucidarea nemijlocită a subiectului cercetat de noi, ci au abordat doar secvențial anumite detalii, sau a fost prezentă doar situația generală din domeniu, neatestându-se o lucrare axată în totalitate pe problema studiată. Această temă intră în vizorul cercetătorilor abia la începutul secolului al XX-lea, în cadrul dezvoltării numismatiei și cercetărilor din spațiul românesc. C. Moisil este cel ce va pune problema la ordinea zilei și va evidenția importanța cercetărilor numismatice, iar un moment important pentru începuturile cercetărilor numismatice din România a fost apariția „Buletinului Societății Numismatice Române” la București. Scopul acestei Societăți viza: „... dezvoltarea științei și artei numismatice...” [19, p. 2]. În edițiile Buletinului Societății Numismatice Române, din anul 1913 până în anul 1923, va apărea rubrica îngrijită de C. Moisil: „Monede și tezaure monetare găsite în România și în Ținuturile românești învecinate (Vechiul teritoriu geto-dac)”, unde sunt incluse și descrise la acea etapă doar monedele și tezaurele din epoca antică și medievală. Alte reviste de o importanță substanțială au fost: „Cronica numismatică și arheologică”, apărută în anul 1921, mai apoi revista „Studii și cercetări de numismatică” cu primul număr apărut în anul 1957 și, desigur, revista „Cercetări numismatice”, cu cele opt numere, din anul 1978 până în anul 2002. Astfel, această perioadă se integrează în seria cercetărilor monetare ce se desfășoară la nivel internațional, așa cum din anii '60 studiile asupra circulației monetare devin sistematice.

În cercetarea numismatică un rol substanțial l-a avut Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, îndeosebi prin preocupările permanente de donații și achiziții monetare [30, p. 30]. Colecția numismatică a fost începută în anul 1871 în baza donațiilor lui D. A. Sturza și ale lui M. C. Sutz. În anul 1911 la inițiativa lui I. Bianu, avându-l în calitate de conservator al colecției pe C. Moisil, are loc înființarea de facto și de iure a Cabinetului Numismatic. Un alt eveniment de seamă a fost inaugurarea în anul 1972 a Muzeului de Istorie a Republicii Socialiste România. Obiectivul urmărit de secția numismatică era expunerea cu mijloace muzeistice a istoriei României, înfățișând principalele etape ale circulației monetare pe teritoriul României.

Un aspect important care trebuie menționat este specificul evoluției studiilor numismatice în Basarabia. Studiarea antichităților, în principal a izvoarelor numismatice, a fost impulsionată de legislația monetară imperială rusă, începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin inaugurarea Muzeului de Antichități din Odessa în anul 1823, prin înființarea Societății Arheologice la Sankt-Petersburg în anul 1846 și, ulterior, prin fondarea Comisiei Imperiale de Arheologie în anul 1859. Dar, din păcate, Comisia făcând evaluarea monedelor, stabilea că unele dintre ele prezentau un interes deosebit (cele romane și ducății venețieni), și au completat

colecțiile Ermitajului, ale Universității Sf. Vladimir din Kiev sau ale Societății de Istorie și Preistorie din Odessa, iar altele un interes mai mic (emisiunile rusești și otomane) și, în funcție de semnificația numismatică, erau depuse pentru a fi topite sau înapoiate, fie în întregime, fie parțial. O parte din tezaurele refuzate de Comisia Imperială de Arheologie a ajuns la „Muzeul zoologic, agricol și de meștesugarit al Zemstevi din Basarabia”, înființat în anul 1889. Aceste informații sunt cunoscute astăzi din „Rapoartele Comisiei Arheologice Imperiale” din anii 1862-1881 și 1890-1918, precum și din materialele păstrate la ANRM (Ismail, 1900; Mitoc, 1909; Caracui, 1910; Chișinău, 1910; Chetrosu, 1911; Pârjolteni, 1911 etc.). Informațiile survenite din arhive sunt foarte laconice, cu multe imprecizii. Printre cei care au făcut anumite cercetări în domeniu se numără Gh. Balica, care s-a axat pe prezentarea mai multor descoperiri arheologice menționate în arhive, referindu-se și la unele descoperiri numismatice (Informații arheologice în materiale documentare din Arhivele Statului de la Iași, 1963), V. Tomuleț a descris circulația monetară din Basarabia (Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus, 2011), E. Arcuș-Jantovan a sistematizat datele despre tezaurele descoperite în Basarabia (Tezaure monetare antice și medievale descoperite în gubernia Basarabia după sursele de arhivă, 2011), L. Dumitru a studiat relațiile comerciale, dar care la fel sunt indispensabil de cercetat pentru elucidarea anumitor aspecte din circulația monetară (Les relations commerciales du sud-est de l'Europe a la fin du XVIIIe siècle reflétées dans les documents archivistiques de Bucarest, Sibiu, Brasov, 1974). Cercetările și în Bucovina au avut un parcurs distinctiv. Primele etape esențiale sunt marcate de înființarea în 1871 a Societății Muzeului Siret, ulterior a Societății arheologice române din Bucovina în 1886 și de inaugurarea în 1893 a Muzeului Țării. Printre cei mai importanți cercetători fiind: J. Polek, H. Mittelman, E. Klausner, E. Kozac, D. Isopescu, C. A. Romstorfer, R. F. Kaindl, Ed. Fischer ș.a. Un real progres în cercetarea numismatică fiind făcut cu ocazia Congresului de arheologie și numismatică din 1935, în care s-a prezentat o serie de comunicări privind arheologia și numismatica Moldovei de nord.

Cercetători de referință din întreg spațiul românesc care au contribuit considerabil la dezvoltarea numismatice sunt C. Moisil, C. Preda, O. Iliescu, C. C. Kirițescu, C. I. Condurache, G. Poenaru Bordea, I. Țabrea, C. Știrbu, Winkler I., G. Foit, E. Chirilă, R. Ocheșanu, B. Mîțrea, A. Nudelman, L. Polevoi, V. Mihăilescu-Bîrliba, V. M. Butnariu, E. Nicolae, A. Vîlcu, L. Munteanu, A. Boldureanu, L. Dergaciova, S. Matveev etc. Dintre aceștia, în cercetarea descoperirilor monetare de pe teritoriul dintre Prut și Nistru un rol important îl joacă L. Polevoi, prin publicarea unor lucrări cu privire la descoperirile monetare din perioada anilor '50 -'70 ai secolului al XX-lea („К топографии кладов и находок монет, обращавшихся на территории Молдавии в конце XIII-XV вв.”, 1956; „Монеты из раскопок 1968-1969”, 1972) și A. Nudelman, prin lucrările sale din perioada anilor '70-'90, de o enormă importanță. Cele mai importante lucrări ale lui A. Nudelman la tema studiată sunt „Топография кладов и находок единичных монет” din anul 1976 și „Монетные клады XVIII начала XIX в. в Днестровско-Прутском регионе” din anul 1990, fiind primul numismat care a realizat un repertoriu al descoperirilor monetare, dar și primul care a acordat o atenție deosebită și descoperirilor izolate din perioada studiată, nu doar tezaurelor [41, 42]. Deși anumite informații în analiza noilor cercetări vin să completeze datele oferite, totuși aceste lucrări sunt o bază foarte importantă, conținând date referitoare nu doar la tezaure, dar și la descoperirile izolate.

După 1990, colaborarea dintre specialiști din Republica Moldova și România a urmărit, în principal, două direcții. Prima direcție viza verificarea și corectarea unor informații mai vechi,

editate parțial și cu erori. Prin urmare, a apărut lucrarea „Tezaur de la muzeele orașului Chișinău”, publicată în anul 1994, ce reprezintă rodul unei colaborări fructuoase între cercetătorii din Republica Moldova cu cei din România: V.M. Butnariu (Iași), E. Nicolae (București), A. Boldureanu (Chișinău), V. Paiul (Chișinău), A. Niculiță (Chișinău) și R. Tabuica (Chișinău). Această lucrare cuprinde date despre 41 de tezaure republicate din colecțiile a trei muzee (Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeul de Arheologie, Muzeul Național de Istorie al Moldovei), piesele ce reprezintă tezaurele fiind din perioada secolelor XV-XVIII, fiind publicat doar un tezaur ce conține monede din secolul al XVIII-lea - Criuleni, 1612/1619-1703/1730, 9 AR+7 AE, Imp. Romano-German, Imp. Otoman.

A doua direcție a fost probată prin cercetările în comun de numismatică, prin stagii de documentare, schimb de informații, participarea la sesiuni științifice, prelucrarea materialului numismatic și publicații. În aceste cercetări o predilecție aparte a fost pentru moneda otomană [13, p. 25]. Tezele de doctorat finalizate monografic de Eugen Nicolae, Aurel Vîlcu și Ana Boldureanu rămân contribuții notabile la cunoașterea tipologiei monedelor islamice precum și la îmbogățirea repertoriului general al acestor descoperiri. Astfel, informații fundamentale referitoare la moneda otomană din perioada cercetată, sunt oferite de Aurel Vîlcu prin lucrarea „Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-1807”, publicată în anul 2009.

În vederea consemnării fiecărei descoperiri și facilitarea alcătuirii de sinteze regionale, contribuie substanțial dr. Ana Boldureanu, prin publicarea anuală a descoperirilor recente din Republica Moldova în „Cronica descoperirilor numismatice”, din revista „Tyragetia”, începând cu anul 2007. Studii fundamentale privind descoperirile monetare din Bucovina sunt cele realizate de S. Pivovarov („Нумизматичні пам’ятки Буковини”, 2002) și O. Ogui („Монетні знахідки на Буковині”, 2008) [43, 44]. Un rol important îl dețin și lucrările cu referire la monedele Sadagura (S. Pivovarov et al., „Садгірський монетний двір XVIII ст.”, 1993; I. Macar et al. „Садогурська монетарня”, 1998; V. M. Homutescu și A. Homutescu „O istorie a monedelor Sadagura”, 2011). În revista „Arheologia Moldovei”, începând cu anul 1988, când este publicat primul număr de „Descoperiri monetare din Moldova”, și continuând cu încă câteva numere din anii 1993, 2002, 2012 - 2018, publicate de către V. Mihăilescu-Bîrliba, V. M. Butnariu, L. Munteanu, E. Nicolae ș.a. se oferă informații referitoare la descoperirile din județele din România care au fost parte integrantă a Principatului Moldovei, fără analiza cărora ar fi imposibil de realizat un studiu complet al problemei abordate în această lucrare. Aceste articole conțin informații referitoare la descoperirile din toate județele de pe fostul teritoriul al Principatului Moldovei ce actualmente se află în România, fără analiza cărora ar fi imposibil de realizat un studiu complet al problemei abordate în această lucrare.

În același timp, merită a fi menționată importanța incontestabilă pe care o reprezintă materialul numismatic descris de cercetătorii care au lucrări axate doar pe descoperirile dintr-un anumit județ. Printre aceștia sunt: Paragină Anton (Descoperiri monetare din secolul al XVIII-lea efectuate pe calea Șușiței, 1987; Paragină Anton, Constantinescu Gheorghe, Câteva considerații arheologice și monetare efectuate în județul Vrancea, 1991), Apostu Aurora-Emilia (Inventarul arheologic al localităților județului Vrancea I, 2003; Inventarul arheologic al localităților județului Vrancea II, 2006; Inventarul arheologic al localităților județului Vrancea III, 2006), Artimon Alexandru (Câteva considerații asupra tezaurului monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Drăgești-Tătărești (Județul Bacău), 1972; Un tezaur monetar din secolele XVII-XVIII descoperit la Cleja (Jud. Bacău), 1973-1974; Artimon Al. și Eminovici C., Tezaurul

monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Mănăstirea Cașin (Jud. Bacău), 1971), Ilie Costel și Nicu Mircea (Tezaurul monetar de la Țigănești, comuna Munteni, județul Galați, 2005; Tezaurul monetar medieval descoperit la Țepu, județul Galați, 2007), Foit Grigore (Tezaurul monetare răzlețe (inedite), 1979-1980) ș. a. Aceste lucrări, mai puțin valorificate, care tratează problema circulației monetare, sunt de o importanță aparte, dat fiind faptul că tratează subiecte de pe un spațiu mai restrâns. Analiza și actualizarea tuturor acestor date, care tratează nu doar subiecte ce țin de întreg spațiul Principatului, dar și separat, pe diverse regiuni, permit prezentarea detaliată și mai completă a circulației monetare. La această etapă informațiile privitoare la descoperiri monetare sunt însumate printr-o muncă enormă a cercetărilor atât din dreapta, cât și din stânga Prutului, în „Corpus Nummorum Moldaviae”, ce prezintă monede din colecțiile: Muzeului de istorie a Moldovei din Iași, publicat în anul 2001; Muzeului Ștefan cel Mare din Vaslui, publicat în anul 2007; Muzeului din Botoșani, publicat în anul 2010; Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, cu două numere din anii: 2014, 2018 și ale Complexului muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău, publicat în anul 2016. În „Corpus Nummorum Moldaviae” un rol semnificativ se acorda nu doar descoperirilor reprezentate de monede antice și medievale, ci și descoperirilor cu piese din epoca modernă și cu atât mai mult se includ și descoperiri izolate. În anul 2015 apare o altă lucrare colectivă esențială “Moneda în Republica Moldova”, coordonată de A. Boldureanu și E. Nicolae, fiind un studiu ce prezintă circulația monedelor din spațiul cercetat de la epoca antică până la etapa actuală, în limitele teritoriale ale Republicii Moldova, oferindu-se informații foarte utile în înțelegerea condițiilor și factorilor decisivi care au influențat circulația monetară, inclusiv la tema cercetată [17]. Latura care face mai complicată cercetarea este și prezentarea în repetate rânduri a unor și acelorași descoperiri ca urmare a extinderii cercetărilor numismatice din ultimele decenii, fapt care a făcut imperios necesară verificarea unor date mai vechi. Așa cum materialul este foarte dispersat în publicații puțin cunoscute ori greu de procurat, prezentându-se descoperiri doar pentru anumite regiuni din Principatul Moldovei și omițându-se descoperirile din alte regiuni, îndeosebi cele din Bucovina și zona Bugeacului, apar impedimente evidente în colectarea și ordonarea unui volum uriaș de date și elaborarea unui material coerent. Publicația recentă în care sunt incluse descoperiri de tezaure monetare din perioada cercetată este „Moneta Terrae Moldaviae II - Repertoriu tezaure”, apărută la Iași în anul 2019 prin colaborarea specialiștilor din centre de cercetare și muzee din Iași, Chișinău și București - E. Arcuș-Jantovan, V. M. Butnariu, R. Tabuica, C. Tătaru, care și-a propus drept scop să ofere o imagine cât mai exactă, cantitativ și cronologic, a „peisajului monetar” de pe teritoriul Țării Moldovei din perioada 1359-1859 (precedată de „Moneta Terrae Moldaviae I - Bibliografie numismatică”, Iași, 2017). Volumul reunește 517 tezaure descoperite pe teritoriul Moldovei istorice, care se înscriu în intervalul anilor 1342/57 - 1848. [13].

De o importanță aparte sunt lucrările naționale în care sunt prezentate aspecte fundamentale ale circulației monetare, precum: C. I. Băicoianu, Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale, 1932; T. G. Bulat, O încercare de stabilizare a monedei în 1848, 1924; O. Iliescu, Cercetări de numismatică românească în ultimii 25 de ani, 1948-1972.; C.I. Condurache, Istoricul sistemelor monetare până la 1867, 1933-1934; C. C. Kirițescu, Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, 1964; A. Boldureanu, L. Dergaciova, E. Nicolae et al., Moneda în Republica Moldova, 2015 etc. În același timp, există lucrări apărute în străinătate, care conțin informații vădit utile și necesare pentru rigurozitatea științifică a studiului nostru. În lipsa unor studii

naționale se impune cercetarea specificului monedelor străine care au fost în circulație, îndeosebi a celor care au avut o circulație intensă: S. Pamuk, *A monetary history of the Ottoman Empire*, 2000; A. Bonneville, *Encyclopédie monétaire, ou Nouveau traité des monnaies d'or et d'argent en circulation chez divers peuples du monde*, 1849; Al. Del Mare, *Les systemes monetaires, histoire monetaire des principaux Etats du monde anciens et modernes*, 1899; *Manuel des monnaies d'or et d'argent, indiquant les effigies, le poids, le titre et la valeur des monnaies d'or et d'argent de tous les pays*, 1882 etc. Un rol indubitabil îl au și acele lucrări în care sunt tratate în mod indirect aspecte ale circulației monetare. Cele mai însemnate lucrări sunt cele cu referire la economia din această perioadă: G. Zane, *Economia de schimb în principatele române*, 1930; T. Colțescu, *L'importance economique du Danube*, 1942, cu prioritate cele din domeniul comerțului: Ch. de Peyssonnel, *Traite sur le commerce de la mer Noire*, 1787; Ch. Baert-Duholant, *Mémoires historiques et géographiques sur les pays situés entre la Mer Noire et la Mer Caspienne*, 1797; J. de Hagemester, *Mémoire sur le commerce des ports de la Nouvelle-Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, 1835; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, 1937; H. Scherer, *Histoire du commerce de toutes les nations, depuis les temps anciens jusqu'a nos jours*, 1857; E. Patin, *Le commerce des céréales dans le bassin du Bas-Danube*, 1933 etc. Lucrările care tratează aspectele politice sunt de o utilitate incontestabilă pentru înțelegerea corectă a circumstanțelor și factorilor politici care au influențat în mod evident circulația monetară. În această lucrare se insistă asupra prezentării acestor factori, în special din lucrări ce vizează perioada cercetată, precum: N. Forbes et al., *The Balkans a history of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey*, 1915; W. Enton, *Tableau historique, politique et moderne de l'empire ottoman*, 1798; L. Ficaumont, *La politique de la Russie et les Principautés Danubiennes*, 1854; Ch. Pertusier, *La Valachie, la Moldavie et de l'influence politique des Grecs du Fanal*, 1822; M-P. Zallonnny, *Essai sur les Fanariotes: où l'on voit les causes primitives de leur élévation aux hospodariats de la Valachie et de la Moldavie, leur mode d'administration, et les causes principales de leur chute: suivi de quelques réflexions sur l'état actuel de la Grèce*, 1824 etc.

De-a lungul perioadei de cercetare nivelul de analiză și importanța acordată temei studiate s-a schimbat mult. Rolul atribuit nu doar tezaurelor, ci și descoperirilor izolate, abordarea sistemică nu doar a circulației monetare din perioada antică și medievală, dar și a celei din epoca modernă, demonstrează odată în plus că bogăția materialului numismatic necesită o examinare atentă, luându-se în considerare multitudinea de factori, de natură diversă ce au influențat circulația monetară din Principatul Moldovei în lipsa unui sistem monetar național.

1.2. Izvoare

Izvoarele scrise sunt niște surse de o importanță foarte mare în cercetarea monedei și circulației monetare din Principatul Moldovei din perioada 1711-1859. Atât cronicile, cât și diversele notițe din jurnalele de călătorie, multitudinea de acte sau scrisori, în care sunt menționate anumite monede sau diverse detalii despre circulația acestora sunt extrem de valoroase, căci, pornind de la analiza acestor informații, se atestă și se confirmă prezența lor pe teritoriul Principatului Moldovei în perioada anilor 1711-1859. În cronicile lui Neculai Chiparissa (Cronicul), Nicolae Costin (Letopisețul Țării Moldovei (1709-1711), Ion Neculce (Letopisețul Țării Moldovei), D. Russo (Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei

(1695-1754)), Axinte Uricariul (Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei; A doua domnie a lui Niculai Alecsandru Mavrocordat V.V. în Moldova), Enaki Kogălniceanu (Letopisețul Țerei Moldovei), Ahmed Vasîf Efendi (Mehasin-ül-âsâr ve hakayik-ül-ahbar), Ahmed Asîm Efendi (Tarih) se indică diverse monede în relatarea unor etape sau evenimente din timpul domnitorilor din această perioadă precum: galbenii, zloții, ducații, ughii, florinii, talerii, asprii, piaștrii, paralele, leii, rublele, copeicile etc. [22, p. 69; 38, p. 75; 31, p. 166]. În colecțiile de documente sunt foarte multe detalii referitoare la circulația monetară, îndeosebi pot fi evidențiate foarte bine monedele ce erau des utilizate în tranzacțiile ordinare și cotidiene, care aveau un rol mai important în viața socioeconomică a Principatului. În același timp, colecțiile de documente păstrează diverse detalii ce țin de anumiți termeni și expresii utilizate și chiar de diverse sensuri atribuite unora și aceluiași unități monetare. De exemplu, termenul de „bani” va fi utilizat cu sens de monedă [33, p. 160, 323], cu sens ca monedă divizionară - submultiplu al leului [14, p. 55], cu sens de aspri (akçe) și cu sens de guruși (piaștri) [33, p. 71-72].

În fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova se află dosare care reflectă situația monedei și circulației monetare din perioada primei jumătăți a secolului al XIX-lea. În marea majoritate aceste dosare conțin ordine care să fie aplicate cu scopul ca în circulație să intervină o schimbare a rolului dintre moneda rusească cu cea turcească care avea întâietate [4, p. 21; 7, p. 1; 10, p. 15; 11, p. 1], dar sunt și dosare ce conțin informații prețioase privitoare la cursul valutar și tipurile de monede ce erau în circulație [3, p. 55; 6, p. 61, 108; 8, p. 9; 12, p. 16].

Principatele fiind teatrul a unor evenimente grave în această perioadă, au fixat, desigur, atenția Europei și au prezentat un mare interes și călătorilor străini, manifestat atât de persoanele care veneau în calitate de consuli, membri a unor societăți, medici etc., cât și de persoanele care erau intrigate de a le cunoaște mai bine. Unii dintre aceștia au fost: Wilkinson W., Anagnosti M., Caillot J-M. Pigeor F., Raymond E., Bellanger S., Enton W., Peyssonnel C., Carlowitz A., Ramsay G. A., Panzini L., Repnin N. etc. Călătorii de regulă observau asemănarea Principatelor în ceea ce privește forma de guvernare, limbă și tradiții, iar același lucru îl sesizau și privitor la modalitățile de realizare a comerțului, a mărfurilor și prețurilor acestora, a circulației monetare și a unităților de măsură utilizate. Consulul Charles Lagau, într-o notiță din 1829, indica că piesele de aur și cele de argint s-au scurs încet spre Constantinopol și mai ales de câțiva ani, nu se mai văd, ca să spunem așa, decât cruceri austrieci, ruble și ducați, iar deprecierea piastrului este una din calamitățile acestei țări etc. [21, p. 351-352]. Thibault Lefebvre în lucrarea sa din 1857 menționa că moneda de calcul se compune din para și piastru, iar monedele austriece sunt adevăratele monede întrebuintate. Jules de Hegemeister oferă date importante referitoare la diferența de curs valutar din Principate în cele mai importante orașe, notând că Ismailul și Galațiul au un curs de schimb stabilit de Constantinopol și indică cursul din București, Iași, Galați și Brăila [29, p. 197-198]. Multe detalii referitoare la comerțul Principatului le avem însă și din lucrările dedicate comerțului pe Marea Neagră, unde avea loc o circulație intensă de mărfuri, așa cum comerțul pe această mare îmbrățișa pe cel al Crimeei, Anatoliei, provinciilor Otomane, Romeliei, Bulgariei, Valahiei, Moldovei, Poloniei, Rusiei etc. Respectiv, cea mai mare parte din informație este cea referitoare la comerțul din porturi.

Prin urmare, se poate afirma că sursele scrise, reprezentate fie de diverse tipuri de documente, fie de surse narrative, rămân a fi niște izvoare indispensabile pentru cercetarea acestei teme, deoarece reflectă diverse aspecte ale circulației monetare fie direct, prin tratarea unor subiecte ce țin de monedă, fie indirect, prin descrierea unor simple aspecte din viața cotidiană,

din comerț, prin expunerea anumitor legi sau reglementări din perioada conducerii anumitor domnitori etc. Astfel, prin sintetizarea informațiilor obținute din sursele narative am identificat cele mai importante aspecte din circulația monetară, printre acestea fiind:

- Principatul Moldovei nu avea o monedă națională și un sistem monetar național;
 - În diverse surse se atestă zeci de tipuri de monede, uneori menționate sub diverse forme unele și aceleași monede - lei, bani, lei bani, pungi de bani, bani vechi, lei bătuți, lei bani de argint, lei nemțești, lei noi bani gata, lei bani gata, lei bani gata de argint, lei bani împărătești, lei turcești, pol lei, lei pol, lei bani vechi, lei bani gata, lei bani împărătești, lei moldovenești, aspri (akçe), aspri noi (sag akçe), pungi de aspri, para, piaștri, guruși, ascerli, orți, zloți, zloți bani, tal(eri), taleri, talerii împărătești, taleri leșești, floreni, florini, ug, ughi, galbenii, galbeni, galbeni strălucitori, galbeni aur, galbeni blancu, galbeni ungurești, galbeni nemțești, galbeni olandezi, galbeni olandezi de/în aur, ducați, ducați împărătești, gulden, rubla, copeicile, lețcae, potronici, crețari, sfaști, sorocovăț etc.
 - Exista o monedă de calcul fictivă - leul, care nu era în circulația monetară;
 - Aceleași monedele circulau în Principatul Moldovei și în Valahia;
 - Valoarea monedelor depindea în permanență de cursul negoțului [36, p. 189];
 - Existența și menținerea unui comerț cu monede, care, în comparație cu comerțul cu mărfuri, ce aveau dimensiuni și volum mare și implicau dificultăți la transportare, avea prioritate, din considerentul că se realiza ușor și rapid, atestându-se o circulație monetară foarte diversă cu piese provenite din foarte multe țări, iar negocianții speculau în funcție de valoarea monedelor, de cererea și oferta pieții, de instabilitatea prețurilor etc. [26, p. 393];
 - Cursul monetar de schimb era stabilit la Constantinopol și exista în permanență o diferență de curs valutar în Principat și în cele mai importante orașe;
 - Speculațiile monetare erau frecvent întâlnite, de exemplu, diminuarea valorii reale a monedelor străine, prezența în circulație a unui număr mare de monede false etc.;
 - Cele mai numeroase piese din circulație erau cele turcești, îndeosebi piaștrii și paralele, dar erau întâlnite frecvent și alte piese precum yüzlük, beşlik, mahmudiye, yirmilik etc.;
 - Deprecierea monedelor turcești, îndeosebi a piastrului, aduceau mari prejudicii Principatului Moldovei. Turcii înșiși optau pentru anumite monede apusene, pe care le preferau monedei lor falsificate neconținut, îndeosebi paralele, care erau ușor de piedut și aveau multe defecte [23, p. 46-48]. Drept urmare, piesele bune de aur și argint mergeau spre Orient, unde era foarte căutat galbenul venețian ori olandez și talerul austriac [34, p. 89-90];
 - Monedele otomane erau mai puțin utilizate decât cele austriece, care, de fapt, erau adevăratele monede întrebuințate, în special crețarii, sfaștii și ducații;
 - Moneda rusească nu se întâlnea des în Principate, fiind impusă odată cu ocupația rusă, iar populația o recepta cu dificultate;
 - Diferite clase sociale preferau anumite tipuri de monede, de exemplu: clasele înstărite preferau ducații de aur, din cauza ușurinței de a-i schimba și transporta, iar populația de rând prefera zwanzinger-ul, pentru că era mai puțin supus inflației schimbului;
 - Din marea diversitate de monede din circulație cele mai apreciate erau: țechinul venețian, ducatul olandez, scuzii imperiali și poloni, rublele rusești, crețarii austrieci etc.
- Prin urmare, sursele narative sunt fundamentale pentru cercetare, fiindcă constituie o privire din exterior și prezintă, poate nu în totalitate, anumite aspecte din circulația monetară. În același timp, acestea tratează obiectiv și sub alt aspect dificultățile cauzate de prea marea

diversitate de monede utilizate din majoritatea sferilor de activitate din Principat, fapt ce ne permite să concepem problema studiată sistemic.

Materialul numismatic în baza căruia este efectuată cercetarea din această lucrare este reprezentat atât descoperiri de tezaur monedare, cât și de descoperiri izolate. Informațiile care survin în urma analizei acestora vin să confirme și să completeze datele oferite de izvoarele scrise, fiindcă, cu siguranță, cercetările numismatice sunt esențiale, însă nu putem să ne limităm la un singur tip de cercetare în momentul în care dorim să oferim într-adevăr un tablou complet al circulației monedare. Conform surselor narrative s-au dedus două aspecte similare în ceea ce privește circulația monedă din cele două Principate. Primul aspect comun este că în circulație se aflau același tip de monede în ambele Principate, iar a doua similitudine este că cele mai numeroase piese din circulație erau monedele emise de Imperiul Otoman. Descoperirile numismatice confirmă în mare parte aceste aspecte, dar pun în evidență și câteva deosebiri. Conform descoperirilor numismatice se atestă o situație asemănătoare în circulația monedă în ambele Principate în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când se identifică un număr mic de tezaur monedare. Acest lucru a fost probabil o consecință a decăderii economiei celor două Principate și a perturbării comerțului, care reprezenta singura sursă de asigurare cu monedă, dar și importanțele schimbări demografice cauzate de repetatele invazii străine. Pe parcurs însă în Principatul Moldovei monedele turcești de aur obțin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea un rol important în circulație, pe când în Țara Românească monedele de aur sunt semnalate în compoziția tezaurilor abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. O explicație ar putea fi specula cu moneda care ar fi afectat cu precăderea Țara Românească și mai puțin Principatul Moldovei [17, p. 264; 16, p. 321].

Descoperirile numismatice confirmă relațiile din sursele scrise cu privire la circulația *monedelor de aur*, îndeosebi a celor din *Imperiul Otoman*, *Provinciile Unite*, *Imperiul Habsburgic/Imperiul Austriei*, *Republica Veneția*, dar și *Imperiul Rus* (Iași: 1721-1772, 22 AV+1 AR, Imp. Romano-German; Galați: 1734 - 1827, 273 AV, Imp. Otoman, Imp. Romano-German, Imp. Austriei, Reg. Olandei, Rep. Veneția, Reg. Țărilor de Jos Unite, Rep. Batava, Rep. Provinciile Unite; Iași: 1789-1839, 21 AV, Reg. Olandei, Imp. Austriei; Reni: 1828-1853, 800 AV, Imp. Rus). Pe tot parcursul perioadei cercetate se atestă *monede de argint* reprezentând cele mai importante emisiuni din circulația monedă, acest lucru fiind confirmat și de descoperirile numismatice, reprezentate în special de emisiuni din *Imperiul Otoman*, dar și de emisiuni din *Imperiul Romano-German*, *Imperiul Rus* și mai puțin din *Republica Ragusa* și *Polonia* (Călimănești: 1616-1767/1768, 57 AR, Polonia, Imp. Otoman; Turlachi: 1619/1630-1715/1717, 35 AR, Imp. Romano-German, Imp. Otoman; Cleja: 1624/1657-1780/1781, 54 AR, Imp. Otoman, Imp. Roman de Națiune Germană; Basarabeasca: 1695/1703-1717/1724, 6 AR+9?, Imp. Otoman; Hanatul Crimeei; Mănăstirea Cașin: 1703/1730-1758/1759, 43 AR, Imp. Otoman; Borisovca, 1703/1730-1759/1760, 5 AR, Imp. Otoman; Crihana Veche 1703/1730-1769/1770, 12 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German, Rep. Ragusa; Dumbrăvița: 1716/1730, 15 AR, Imp. Otoman; Mereni: post 1717 -1761/1762, 198 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German; Vadurile: 1719-1819, 220 AR, Imp. Otoman, Reg. Neapolului, Reg. Spaniei, Rep. Ragusa, Imp. Romano-German, Imp. Rus; Copăcești: 1730/1754-1766/1767, 34 AR, Imp. Otoman, Rep. Ragusa; Caracui: 1730/1754-1768, 22/23 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German, Rep. Ragusa; Rediu: 1730/1754-1787/1788, 153 AR., Imp. Otoman, Rep. Ragusa, Imp. Romano-German; Vaslui: 1730/1754-1818, 12 AR+12 AE, Imp. Austriei, Imp. Otoman, Imp. Romano-

German, Imp. Rus; Boșoteni: 1736-1788, 295 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German; Țepu: 1756-1784/1785, 127 AR, Imp. Otoman, Imp. Rus; Criuleni: 1758/1759-1789, 11 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German; Grozești: 1759-1801/1802, 41 AR, Imp. Otoman, Imp. Rusiei, Imp. Romano-German; Țepu de Sus: 1760/1761-1780, 116 AR: Imp. Otoman, Imp. Rusiei; Anenii Noi: 1761/1762-1786/1787, 30 AR, Imp. Otoman, Rep. Ragusa; Somușca: 1764-1846/1847, 56 AR Imp. Austriei, Imp. Otoman, Imp. Rusiei, Imp. Romano-German; Soveja: 1774/1789, cca. 60 AR, Imp. Otoman; Drăgești: 1775-1800/1801, 126 AR, Imp. Otoman; Măcărești: 1788/1789-1801/1802, 68 AR, Imp. Otoman; Cișmeaua-Văruită, 1789/1790-1800/1801, 36 AR, Imp. Otoman; Brienne: 1789/1790-1802/1803, 27 AR (din 95), Imp. Otoman, Imp. Rus; Sărata: 1810/1811-1817/1818, 41 AR, Imp. Otoman; Dereneu: 1827-1895, 7 AR, Imp. Rus). Astfel, se observă că descoperirile monetare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezentate de monedele otomane de argint din ambele Principate reprezintă cele mai importante emisiuni monetare din circulație. În baza acestor descoperiri de monede otomane din argint remarcăm că în perioada cercetată, cele mai multe emisiuni sunt cele cu valoare ridicată, îndeosebi kuruș-ul (40 parale), altmışlık-ul (60 parale) și yüzlük-ul (100 parale), iar emisiunile cu o valoare nominală mai scăzută, precum beşlik-ul (5 parale) sau ½ zolota (15 parale) aveau rol nesemnificativ și se atestă mai puțin în tezaure. Monedele mărunte otomane, precum asprii (akçe) se întâlnesc foarte rar în tezaurele din Principatul Moldovei, deși în conformitate cu relatările din izvoarele scrise, au fost pe larg utilizate, fapt care dovedește încă o dată necesitatea corelării acestor două tipuri de izvoare. Astfel, credem că nu poate fi neglijat enormul volum de informații cu privire la prezența monedei Imperiului Otoman în acest spațiu pentru studiile generale cu privire la circulația monedei otomane, iar sintetizarea acestui material este foarte importantă în acest sens. Fiindcă, nu se poate crede într-o omogenizare a documentării, dacă nu se vor lua în considerație descoperirile din exterior, fiindcă zonele centrale sunt prea bogate în material pentru a se deduce chintesența, așa că uneori trebuie studiate zonele de limită în care au circulat monedele [24, p. 3-6]. Respectiv, astfel este demonstrată utilitatea rezumării acestui material și pentru determinarea intensității circulației, fie a emisiunilor turcești, fie rusești, sau a oricărui alt tip de monedă care a circulat în spațiul dat în această perioadă.

Nu au lipsit din circulație nici *monedele din cupru și bronz* (Călărași, 1766-1914, 22 AE, Imp. Rus, Reg. Italiei; Chișinău, secolul XVIII, 6 AE, Imp. Rus; Giurgiulești, 1772-1773, 14+? AE, Sadagura; Spinoasa, 1601-1774, 1 AR+251 AE, Sadagura; Orbenii de Jos, 1773-1774, 5 AE, Sadagura), în special cele din *Imperiul Rus* sau de tip *Sadagura*. Acestea erau constituite de un număr mic de piese, iar în urma analizei descoperirilor se atestă că sunt circa în același număr ca tezaurele din monede de aur (în schimb, în cadrul tezaurelor mixte din punct de vedere al metalului din care au fost emise, prevalează cu mult tezaurele constituite din piese de aur și argint, în raport cu tezaurele care au și monede de cupru/bronz în compoziție). În același timp, dacă în cazul tezaurelor de aur și argint cel mai mult se atestă moneda otomană, atunci cea de cupru nu a fost identificată în descoperirile de tezaure, fiind atestată foarte rar și în descoperirile izolate (Seliște: 1757, 1 AE, mangır).

Izvoarele numismatice (atât tezaure, cât și descoperiri izolate) vor completa și confirma anumite laturi ale circulației monetare deduse prin prisma izvoarelor scrise, fiind evidentă necesitatea corelării acestor două tipuri de surse, fiindcă nu putem să ne limităm la un singur tip de cercetare pentru a putea determina tabloul complet al circulației monetare.

2. ASPECTE PRIVIND MONEDA ȘI CIRCULAȚIA MONETARĂ DIN PERIOADA 1711-1859

2.1. Impactul evenimentelor politice asupra circulației monetare

Problema circulației monetare din Principatul Moldovei în perioada anilor 1711-1859 nu poate fi analizată integral, dacă nu sunt evidențiate principale evenimentele politice care au influențat circulația monetară. În această perioadă regimurile politice impuse de Imperiul Otoman, de Imperiul Rus și de Imperiul Habsburgic/Austriac au influențat considerabil viața politică a Principatului. Principalele schimbări au fost determinate de urmările războaielor ruso-austro-turce din secolele XVIII-XIX (1710-1713, 1716-1718, 1716-1739, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812), în urma cărora Principatul Moldovei a avut de suferit multe pierderi materiale, precum și rupturi teritoriale (Bucovina, Basarabia). În urma acestor războaie își intensifica puterea Austria și Rusia în detrimentul Imperiului Otoman și cu multe pierderi din partea românilor, soarta cărora a fost decisă și lăsată la discreția a trei imperii: a Imperiului Otoman, a Imperiului Habsburgic/Austriac și a Imperiului Rus. Primul Imperiu ce își va instaura dominația va fi cel Otoman prin regimul fanariot. Dacă în prima etapă a regimului fanariot (1711-1768), situația politică și economică era dirijată de Imperiul Otoman, atunci în a doua etapă (1774-1821), Imperiul Otoman slăbește vizibil, iar domniile fanarioți deja întăresc legăturile cu alte puteri, precum Austria, Rusia și Franța. Austria și Rusia erau două puteri ce aveau să schimbe nivelul influenței Imperiului Otoman în Principate, deși nu tocmai în favoarea acestora. Rusia își va face simțită prezența și influența în Principat la începutul secolului al XVIII-lea, neintimidând prea mult Imperiul Otoman, începând cu războiul ruso-turc din 1710-1713, apoi cu războiul austro-turc din 1716-1718 și cu războiul ruso-austro-turc din 1735-1739, în urma cărora Principatul rămâne sub dominația otomană. Austria dorea și ea, evident, slăbirea Imperiului Otoman, iar calea spre acesta trecea prin teritoriul Principatelor Române. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea raportul de forțe se schimbă prin cedările făcute de către otomani: anexarea Bucovinei de către Austria în urma războiului ruso-turc din 1768-1774 și obținerea țărmului nordic al Marii Negre până la Nistru de către Rusia în războiul ruso-austro-turc din 1787-1791. În prima jumătate a secolului al XIX-lea seria de războaie continuă cu războiul ruso-turc din 1806-1812 și anexarea Basarabiei. În urma acestor războaie, Austria și Rusia în cele din urmă își intensifică puterea, în detrimentul Imperiului Otoman și cu multe pierderi din partea românilor. Soarta acestora din urmă a fost decisă și lăsată la discreția a trei imperii: Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic/Imperiul Austriac și Imperiul Rus, care și-au rezolvat interesele proprii pe teritorii românești. Ca urmare a tuturor schimbărilor din viața politică, s-au produs schimbări și în circulația monetară, calea pentru accesul a diverse tipuri de monede fiind una facilă în lipsa unui sistem monetar național. Astfel, în secolul al XVIII-lea se cunoaște deja un număr mare de monede care circulau pe teritoriul Principatului, printre care: ducat, zlot, taler, piastru, rubla, altın, akçe, altmışlık, kreuzer, zwanzinger, ort, colonnato, scud, monede de tip Sadagura etc., iar în secolul al XIX-lea numărul tipurilor de monede se mărește considerabil, printre acestea fiind: ducat, taler, fındık, zecchino, napoléon, florin, kuruş, yirmilik, para, polimperial, rubla, kopeika etc. În același timp, negocianții din centrele mai dezvoltate creau caravane speciale de transport de monede, iar zarafii - de la mici negustori care schimbau monede pe marginea drumului au ajuns și zarafii - mari negocianți de monede la nivel

internațional. Plus la aceasta, afacerile cu monede era încurajate atât de habsburgi, cât și de otomani, nu doar pentru că reprezentau un aflux de metal prețios, dar și din considerentul ca schimbul de monede oferea posibilitatea de diminuare a greutateii și a titlului lor, a valorii reale în raport cu valoarea nominală a monedei, ceea ce era o sursă de câștig pentru statele respective. O altă problemă era că zarafii se asociau cu argintarii pentru a falsifica monedele și a le introduce în circuitul monetar, iar escrocheriile acestor impostori, numiți calpuzani amplificau și mai mult dezordinea existentă în circulația monetară. Această perioadă n-a fost lipsită de încercări de ameliorare a situației existente în circuitul monetar (de exemplu, când prin Regulamentul Organic (1831-1832) s-a luat decizia ca ducatul olandez de aur și zwanzinger-ul de argint să fie instituite ca etaloane și să fie raportate la leul de calcul [37, p. 193], sau când Gheorghe Bibescu a încercat să fixeze un curs unic pentru toate monedele din circulație [23, p. 50], însă care nu s-au soldat cu succes, dat fiind faptul că problema era prea complexă și nu era sprijinită de niște proiecte viabile și de durată.

2.2. Problema circulației monetare și a absenței unui sistem monetar național

Pe parcursul întregii perioade, ca urmare a absenței unei monede naționale, s-a permis pătrunderea masivă a monedelor străine. Puterile străine instaurate au lăsat și ele o cantitate importantă de monede, iar ca acestea să fie înlăturate din circulație nu era așa de simplu. În concluzie, se poate afirma că, în baza tuturor aspectelor cercetate, se remarcă întreaga complexitate și dificultate a cercetării circulației monetare din perioada 1711-1859, precum și însăși realizarea acesteia în spațiul cercetat. Drept urmare, nu doar circulația monetară, dar și sistemul financiar al Principatului Moldovei reflecta caracteristicile perioadei în care reglementările nu puteau fi de durată, nefiind sprijinite pe un sistem politic stabil. Astfel, stocul de monede din circulație, înainte de adoptarea legii monetare din anul 1867, nu putea satisface necesitățile unei economii în dezvoltare în Principatul Moldovei.

Ca urmare a existenței și impactului a diverși și multipli factori, în Principatul Moldovei sunt identificate următoarele caracteristici esențiale ale circulației monetare:

- Odată cu instaurarea regimului fanariot în anul 1711, politica monetară era sub controlul direct al Imperiului Otoman, iar ulterior realizarea circulației monetare se află sub influența Imperiului Rus, această stare de lucruri continuând până la Unirea Principatelor;

- Pe parcursul întregii perioade (1711-1859) domnitorii n-au avut dreptul să bată monedă proprie. Domnitorilor li se interzicea nu doar baterea de monedă proprie, ci și fixarea cursului monedelor străine din circulație, iar aceste cursuri ale monedelor erau aplicate doar după aprobarea Turciei și respectiv a Rusiei;

- În circulație era o mare diversitate de monede, ca urmare a creșterii cererii de monede;

- Monedele aveau curs diferit în comerț și la vistierie [2, p. 138];

- Cursul de piață, cursul visteriei, existența unei monede de calcul fictive – toate acestea creau un tablou confuz și necesitau specificarea în raport cu ce curs se realizează anumite calcule, iar uneori și în raport cu cursul nou sau cu cel vechi [2, p. 192];

- Fiind sub regimul fanariot, era evident ca moneda turcească să fie cea mai des întrebuințată, în special akçe (aspru), guruş (kuruş) și para, pe lângă alte monede turcești care, la fel, s-au răspândit și au circulat în spațiul românesc, precum: altın, altmışlık, beşlik, findık (funduc, funduciu), ikilik (ichilic), mahmudiye (mahmudea), mangır, onluk, rubya (rubia), zer-i mahub (zermacup), zolta, yirmilik (irmilic, icosar), yüzlük (iuzluc) etc.;

- Monedele turcești erau cele mai răspândite, însă și ceilalți vecini introduceau monede fie pentru cumpărături, fie prin ocuparea vremelnică a unor teritorii: polonezii - polturaci și şuștaci, rușii - ruble, copeici, carboave și pitaci, austriecii - taleri, coroane și creițari;

- Monedele de aur importante erau ducatul și ughiul, însă toate monedele de aur puteau fi numite galbeni. În izvoarele din această perioadă era menționat faptul că toate monedele de aur străine aveau curs în Principatul Moldovei, iar cele mai abundente fiind cele turcești, austriece și rusești [1, p. 270-324];

- Un moment aparte a fost baterea de către străini a unor monede cu totul inedite anume pentru Principatele Moldovei și Valahiei - monedele de tip Sadagura, cu valoare nominală turcească și, în același timp, și rusească. Această situație a fost o urmare a războiului ruso-turc din anii 1768-1774, iar din anul 1774 acestea piese n-au mai circulat.

- Existența a două tipuri de monede: cea ideală și cea reală, ambele întrebuințate pentru a evalua mărfurile și pentru a le cumpăra [27, p. 69-70]. Astfel, „leul” se întâlnea sub două forme: aproximativ timp de doua secole în calitate de monedă metalică. Talerul-leu după, ce a circulat doar în calitate de moneda metalică (monedă reală), a devenit mai apoi monedă de calcul (monedă ideală), datorită faptului că încă din secolul al XVII-lea în conștiința populației acesta reprezenta un etalon.

- Regimul fanariot instaurat, penetrarea ușoară și intensă a monedei turcești, valoarea apropiată a piastrului de cea a leului a condus la confundarea leului de calcul cu piastrul. Paralel însă, în Imperiul Otoman se calcula, la fel, în două modalități, existând și aici o monedă fictivă. Dacă în cazul nostru este vorba de „leu”, atunci în Imperiul Otoman este vorba de „piastru”. Astfel, în Imperiul Otoman existau două tipuri de piaștri: piaștri reali (guruș) și piaștri fictivi. Atâta timp cât leul a fost în circulație în calitate de monedă metalică, el nu se confunda cu piastrul. Acest lucru i-a amputat începând cu secolul al XVIII-lea și este cauzat îndeosebi de către străini în situația în care trebuiau să traducă aceasta monedă de calcul și îi făceau asocierea cu piastrul. Astfel, unui leu îi era atribuită valoarea de 40 de parale, ca și piastrului [27, p. 83]. Paralele au devenit treptat unele din cele mai importante nominaluri, atât ca monedă reală, cât și ca monedă de cont.

- Un alt aspect îl constituie faptul că s-a ajuns la echivalarea foarte frecventă și cu o mare amputare, a termenului de „leu” cu acela de bani și monede, fiind întrebuințat sub mai multe forme care confirmă acest lucru: „lei taleri”, „lei turcești”, „lei șalâi”, „lei potronici”, „lei zloți”, iar pentru a se face distincția dintre „lei”, se întrebuința expresia de „leu vechi”.

2.3. Leul - monedă metalică și monedă de calcul

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, „leul” va fi întâlnit sub două forme: aproximativ timp de doua secole în calitate de monedă metalică, iar mai apoi, ceva mai mult de un secol, doar în calitate de moneda fictivă ce servea la efectuarea calculelor și îi era caracteristic doar al treilea aspect, adică un mijloc de exprimare a unei valori. În linii generale, aceste două faze ale leului se cuprind în intervalul de timp din anul 1575, când are loc emiterea leului, deci etapa de monedă metalică internațională, când este utilizată pe parcurs și ca monedă de calcul, până în anul 1867 când este creat propriul sistem monetar național, când leul începe a doua fază metalică a sa, dar deja în calitate de monedă națională. Talerul olandez, talerul leones, löwenthaler, leeuwendaalder, adică talerul-leu, numit

pe scurt și leu, din considerentul că avea pe revers gravat un leu rampant, este o monedă de argint bătută de Țările de Jos, care decisese în anul 1575 emiterea unei noi monede pe baza scuzilor. În Principate leul apare în ultimul sfert al secolului al XVI-lea. În secolul al XVII-lea circulația monetară este dominată de monedele de argint, îndeosebi de taler, iar talerul-leu ocupa un rol de frunte - concurența îi făcea doar moneda de aur, reprezentată de ughi și ducați. În secolul al XVIII-lea talerul se bucura de aceeași situație. Zlotul, care în Moldova exercitase o influență considerabilă, nu făcea concurență leului. Talerul olandez era foarte răspândit și în Imperiul Otoman, fiind preferat celorlalți taleri de alte proveniențe. Talerii-lei reprezentau moneda cea mai utilizată în operațiile comerciale ale Constantinopolului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea [39, p. 88-90]. Respectiv, talerul olandez, care deja avea o circulație foarte intensă în Imperiul Otoman, în scurt timp a pătruns ușor și în Principatele Române. Valorile talerului-leu în perioada cercetată au fost: 1711 - 140 de bani; 1716 - 125 de bani; 1732 - 132 de bani; 1740 - 120 de bani [15, p. 48]. Încă în secolul al XVIII-lea se distingea clar faptul că există monede care, grație gajului pe care îl oferă, pot să dețină nu doar o valoare metalică, ci pot servi și ca mijloc de calcul. Talerul-leu, după ce a circulat doar în calitate de moneda metalică (monedă reală), va deveni mai apoi monedă de calcul (monedă ideală) datorită faptului că încă din secolul al XVII-lea în conștiința populației reprezenta un etalon. În cadrul relațiilor de schimb locale, în urma încetării emisiunilor de taleri-lei în Țările de Jos, a persistat leul în calitate de monedă ideală. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea are loc probabil procesul de trecere de la moneda metalică la cea de calcul, ca spre jumătatea secolului al XVIII-lea să aiba loc trecerea definitivă la leul cu rol de moneda fictivă și să nu mai existe în circulație și în calitate de monedă reală. Dispariția leului metalic în secolul al XVIII-lea este cauzată și de concurența altor monede, îndeosebi de piastrul turcesc, iar din 1751 începe să se emită talerul austriac al Mariei Theresia, care era adevărata concurență. „Leul metalic”, care a avut un rol decisiv și o circulație intensă în acest spațiu, va fi urmat de „leul de calcul”. Trecerea dintre aceste două monede putând fi atestată în sursele scrise din această perioadă și prin expresia de „lei bătuți”, observată îndeosebi în primele decenii ale secolului al XVIII-lea și chiar în anul următor de la încetarea emisiei din anul 1713 de taleri olandezi: „1714: ...care parte de sat a cumpărat-o... pentru 400 de lei bătuți; 1714: ...un loc de cas... drept doîdzăci de lei bătuți; 1724: ... a socotit datoria drept 8 lei bătuți ...” etc. [14, p. 105; 28, p. 76-77].

Plasarea limitei de substituție a monedei reale cu cea fictivă în această perioadă este indicată și de faptul că talerul olandez nu mai este teaurizat, nefiind atestat la moment pe teritoriul Principatului Moldovei, nici în tezaure, nici în descoperiri izolate. În sursele de arhivă de la începutul secolului al XIX-lea la fel se menționează absența din circulație a leului, cu referire la „leu - monedă metalică”.

În unul din dosarele ANRM, din perioada 14.09.1813-15.07.1814, privind utilizarea în Basarabia a monedelor străine se indică că în Basarabia sunt de mult timp ducații de aur turcești, îndeosebi rubia, moneda de argint - beșlic, iuzlucul de argint, iar leii care au circulat înainte în număr destul de mare în Moldova, Valahia și Basarabia au dispărut cu totul, chiar și ducații olandezi nu au aceeași circulație, în același timp, monedele, care au rămas în gubernie pe lângă noua monedă turcească s-au abătut, de la curs [5, p. 12]. Însă este indicată prezența „leului-monedă de calcul”, de exemplu, în alt dosar din perioada 24.12.1824-28.01.1825, privind colectarea dărilor de la locuitorii Basarabiei se anunță că de acum înainte toate dările din Basarabia să fie în monede rusești, în locul monedelor turcești, socotind acele dări în asignați și

evaluând 150 de lei drept 100 de ruble [9, p. 4].

Așa cum din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea lipsea din circulație talerul leu, dar pentru a se estima anumite valori continua să se utilizeze termenul de „leu”, se produce situația în care o monedă, deși internațională, deține rolul de monedă oficială.

În același timp, în Principat pătrunde și ocupă un rol din ce în ce mai important piastrul turcesc. Regimul fanariot instaurat, penetrarea ușoară și intensă a monedei turcești, valoarea apropiată a piastrului de cea a leului a condus la confundarea leului de calcul cu piastrul. Paralel însă, în Imperiul Otoman se calcula, la fel, în două modalități, existând și aici o monedă fictivă, dacă în cazul nostru era vorba de „leu”, atunci în Imperiul Otoman era „piastrul”. Astfel, în Imperiul Otoman existau două tipuri de piaștri: piaștri reali (guruș), cu valoarea de 40 de para și piaștri fictivi, cu valoarea de 100 de aspri [18, p. 145-146; 32, p. 83]. În aceste circumstanțe, luând în considerație și multitudinea de monede din circulație, este clar că se putea confunda sau atribui alte valori unei monede fictive. Atâta timp cât leul a fost în circulație în calitate de monedă metalică, el nu se confunda cu piastrul, acest lucru ia amploare începând cu secolul al XVIII-lea și este cauzat, îndeosebi, de către străini în situația în care trebuiau să traducă această monedă de calcul și îi făceau asocierea cu piastrul. Astfel, unui leu îi era atribuită valoarea de 40 de parale, ca și piastrului [32, p. 83]. Prin adoptarea leului de calcul prețurile erau exprimate mai departe în lei și parale de calcul, iar plata efectivă se făcea cu ajutorul unor anumite monede existente în circulația locală, ca de exemplu, ducatul de aur olandez, unguresc, austriac sau monede de argint precum talerii, creștării, rublele etc. Pe parcurs, pentru a se face diferența dintre „lei” anteriori și acei „lei” care deja erau monedă națională, avea să se utilizeze expresia de „lei vechi” (în lucrarea lui Edgar Patin privitor la leul care a servit ca monedă de calcul se indica că acest „leu vechi” era împărțit în 40 de parale sau 120 de aspri, iar sumele mari se calculau după pungă, o pungă conținând 500 de lei, iar în datele pentru prețul grâului și porumbului la Galați pe anii 1832-1854, prețurile sunt exprimate în „lei anciens” (lei vechi)) [35, p. 374]. Toate aceste date confirmă faptul că în circulația monetară și în comerț până în anul 1867 erau și celelalte monede străine cu care se efectuau plăți, iar prețurile se calculau în „lei”, la fel și cursurile monetare, care erau prezentate nu doar în raport cu moneda austriacă, rusească sau turcească, dar și în lei.

Un alt aspect este însă că s-a ajuns la echivalarea foarte frecventă și cu o mare amploare, a termenului de „leu” cu acela de „ban”. Astfel, s-a ajuns la a se utiliza expresii în care termenilor ce determinau deja o monedă să li se atribuie și termenul de „leu”, cu sens de ban: „lei taleri”, „lei turcești”, „lei șalări”, „lei potronici”, „lei zloți” etc. [40, p. 133, 149]. Faptul că această situație se atestă des în sursele scrise și se utilizează mai multe tipuri de nominaluri, confirmă încă o dată faptul că leul avea un statut foarte clar definit și se subînțelegea că *a avea lei*, înseamna *a avea bani*.

În linii generale se poate afirma că „leul” în spațiul nostru a parcurs doua etape - în calitate de monedă internațională sub formă de monedă metalică și mai apoi ca monedă de calcul (în perioada studiată în această lucrare), și, în cele din urmă, în calitate de monedă națională, iar pentru a se face distincția dintre „lei”, se întrebuița expresia de „leu vechi”. Astfel, pot fi identificate două etape pe care le-a parcurs leul: de la sfârșitul secolului al XVI-lea până la adoptarea monedei proprii naționale din anul 1867 și din 1867 până în ziua de azi.

3. DESCOPERIRI DE MONEDE DIN ANII 1711-1859 PE TERITORIUL PRICINPATULUI MOLDOVEI

3.1. Descoperiri de tezaur

Tezaurul monetar este un ansamblu de monede îngropate/ascunse, al cărui număr este foarte variabil, iar dacă doar două monede au fost ascunse împreună, acestea constituie deja un tezaur [25, p. 587]. Astfel, descoperirile monetare din această lucrare ce conțin cel puțin două piese, iar dacă în sursele cercetate nu este stipulat că sunt descoperiri izolate, vor fi clasificate drept tezaure. Tezaurul din această perioadă sunt de trei tipuri:

- I. Tezaurul ale economiilor (aceste tezaure reprezintă economiile mai multor generații): 16 tezaure de acest tip - Bârlad, 1839; Belgorod-Dnestrovski, 1913; Călărași; Călimănești, 1964; Cleja, 1969; Criuleni, 1960; Dihtineț; Galați, 1960; Jora de Mijloc, 1965; Pârjolteni, 1911; Reni, 1926; Ropcea, 1843; Spinoasa, 1924; Șirăuți, 1973; Turlachi, 1930; Vadurile, 1967. În lista acestora se află tezaurele cu cele mai multe piese pentru această perioadă, precum și cele care conțin cele mai multe piese de aur: Galați - 273 AV; Bârlad - 394 AV+643 AR; Reni - 9 AV+94 AR; Pârjolteni - 7 AV+320 AR; Spinoasa - 1 AR+251 AE; Vadurile - 220 AR. Șirăuți - 8/12 AV+136 AR+15 AE; Belgorod-Dnestrovski - 39 AV+82 AR etc.
- II. Tezaurul rituale (ofrande, depozite funerare etc.): 8 tezaure de acest tip - Anenii Noi, 2008; Căpriană, 2001-2002 (2); Căușeni, 2002, 2004; Iași, 1923; Iași; Mănăstirea Dobrovăț, 1974; Suceava, 1902; Vaslui, 1998-2003. Descoperiri de acest tip pentru această perioadă mai sunt atestate, dar sunt izolate.
- III. Îngropările urgente (aceste tezaure reprezintă circulația din această perioadă). Aceasta este cea mai mare categorie, reprezentată de 99 tezaure de acest tip.

În total fiind identificate un număr de o sută douăzeci și patru de tezaure în următoarele localități: Anenii Noi (2), Baineț, Basarabeasca, Băținești, Belgorod-Dnestrovski, Borisovca, Boșoteni, Botoșani, Brienne, Burca, Caracui, Călărași, Călimănești, Căpriană (2), Cernăuți (2), Cișmeaua-Văruița, Chelmenți, Chetrosu, Chișinău (3), Ciadâr-Lunga, Cimișlia, Cleja, Copăcești, Cotu, Crihana Veche (3), Criuleni (2), Crivești, Cucurul Mic, Curtești, Dihtineț, Dobrovăț, Drăgești, Dumbrăvița, Durnești, Edineț (2), Galați, Gârbova, Giurgiulești, Grozești, Hârlău, Horești, Horodiște, Iași (4), Ismail, Jora de Mijloc, Leușeni Tăutului, Măcărești, Mănăstirea Cașin, Mănăstirea Dobrovăț, Mereni (2), Miorcani, Mitoc, Nerușai, Orbenii de Jos, Peresecina, Petrești, Petrușeni, Rarancea, Ratuș, Reditu, Reni (2), Românești, Ropcea, Sadagura, Satu-Nou, Sărata, Săveni, Sinești, Siret, Soloneț, Somușca, Soveja, Spinoasa, Străoane, Suceava, Suseni, Șercani, Șerpeni, Șirăuți, Șofrâncani, Ștefănești, Tarasova, Tătărăști, Tigheci, Turlachi (2), Tuzla, Țepu de Sus, Țepu, Țifești, Țigănești (2), Umbrărești, Ungheni (2), Ungureni, Ursoaia (3), Vadurile, Valea Mare, Vancicăuți, Vaslui, Văleni, Voloșcani.

Diversitatea mare de monede din circulație este confirmată nu doar prin numeroasele descoperiri, ci chiar prin structura însăși a unor tezaure, atât din punct de vedere al tipului de metal, cât și a emitentilor (Pârjolteni: 1588-1704/1730, 7 AV+320 AR, Imp. Otoman, Republica Provinciile Unite, Regatul Suediei, Regatul Poloniei, Republica Veneția, Imp. Romano-German, Imp. Otoman; Gârbova: 1750-1789, 25 AV+221 AR, Republica Provinciile Unite, Imp. Romano-German, Imp. Rusiei, Imperiul Otoman, Republica Ragusa; Peresecina: 50 AV+265

AR, 1723-1768/1769, Republica Provinciile Unite, Republica Veneția, Imp. Rusiei, Imp. Romano-German, Imp. Otoman; Mitoc: 1757-1818, 15 AV+608 AR, Republica Provinciile Unite, Imp. Otoman, Imp. Rus, Imp. Romano-German, Imp. Austriei; Bârlad: sec. XVII-1821?, 394 AV + 643 AR. Imp. Rus, Imp. Otoman; Belgorod-Dnestrovski: 39 AV ?+82 AR ?, 1630-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Principatele Unite, Republica Ragusa, Imp. Otoman; Șercani: 1719-1788, 21 AV+14 AR, Republica Provinciile Unite, Imp. Romano-German, Imp. Rus; Șirăuți: 1666-1771, 8/12AV+136AR+15AE, Republica Ragusa, Imp. Otoman, Polonia; Principatele Unite, Imp. Romano-German; Țigănești: 1738-1775, 58 AV+34 AR, Republica Provinciile Unite, Republica Ragusa, Imp. Romano-German; Vadurile: 1719-1819, 220 AR, Imp. Austriei, Imperiul Otoman, Regatul Spaniei, Imp. Rus, Imp. Romano-German; Cimișlia: 1763/1768-1769, 2 AV+ 18 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German, Republica Ragusa; Cotu: 1764-1818, 2 AE+3 AR, Imp. Austriei, Imp. Romano-German; Criuleni: 1612/1619-1703/1730, 9 AR+7 AE, Imp. Romano-German, Imperiul Otoman; Horești: 1703-1756, 7 AV+63 AR, Provinciile Unite, Imp. Otoman, Imp. Romano-German; Reni: 1683-1785, 9 AV+94 AR, Imp. Otoman, Imp. Romano-German, Republica Ragusa).

3.2. Descoperiri monetare izolate

Pentru a avea o imagine corectă a circulației monetare au fost analizate și descoperiri izolate. În total au fost identificate un număr de o sută șaptezeci și trei de descoperiri izolate în următoarele localități: Adam (2), Adășeni, Adâncata, Adjudu-Vechi, Alcedar, Arionești, Bacău, Balamutca (2), Bardar, Bălți, Bătinești, Bernove (2), Boșcana (2), Bogzești, Botoșani, Briceni/Edineț, Breanova, Breazu, Broscăuții Noi, Budești, Cahul (2), Căușeni (4), Ceahor, Cerchejeni, Cernăuți (10), Chelmenți, Chișinău (5), Chițcani, Cișmichioi, Ciutești (2), Comrat, Concești, Corcești (2), Cordăreni, Coșula, Cristești, Cucurul Mare, Darabani (2), Dăncăuți, Doljești, Dubăsari, Ecaterinovca, Fântâna Albă, Fârlădeni, Flămânzi, Florești, Geamăna, Ghireni, Grozești, Hădărăuți, Hâncești, Hârtopul Mare, Hârtopul Mic, Hlibacioc, Hotin (8), Iași, Ivancea (2), Izvoare, Lașchiuca, Lăpușna, Lencăuți, Leova, Leușenii Tăutului, Lopățica, Mihova, Movila Măgurii, Nedăbăuți, Napolăcăuți (2), Nicorești, Novodnistrovsk (2), Orășeni (2), Orhei, Ostrița, Petrești, Petriceni, Pleșești, Priezernoe, Proboțești, Puhăceni, Rarancea, Resteu-Atachi, Ripiceni, Sadaclia, Sadâc, Sadoveni, Sângerei, Sărățeni, Seliște, Singureni, Siret, Sneci (2), Soroca (3), Speia (2), Stolniceni, Storojineț (3), Stroești, Suceava (4), Șcheia, Șipiniți, Șireț, Ștefan Vodă, Ștefănești, Tărăsăuți, Tăuteni, Tăvădărești, Tigheci, Toporăuți, Trușeni, Tuzara, Țâpova (2), Ungureni, Vasilău, Vijnicioara, Vijnița, Vitreanca, Volcineț (2), Vorniceni, Zaim, Zastavna (3), Zubrești.

Principalele emisiuni întâlnite sunt cele otomane, austriece și cele rusești, cu prevalarea evidentă a emisiunilor otomane, iar cele mai frecvente tipuri de monede atestate în cadrul descoperirilor monetare, reprezentate atât de tezaure, precum și de descoperiri izolate sunt: para, kuruș, kopeika, kreuzer, altmîșlik, rubla, moneda de tip Sadagura, talerul austriac, urmate de ducații din Provinciile Unite, groșii polonezi, zecchino din Republica Veneția, talerii din Republica Ragusa etc.

În linii generale, în urma analizei descoperirilor monetare otomane se poate remarca ușor că cel mai frecvent se atestă monedele precum: para, kuruș, altmîșlik, urmate de zolota, yüzlük,

onluk, yirmilik, ikilik, akçe și în număr mai mic sunt zer-i mahbub, beşlik, altın, zolta, fındık, otuzluk, mahmudiye, iar în cazuri singulare se atestă istanboli, rubiye, rumie și mangır. Paralele se întâlnesc în proporție de 70 % în descoperirile singulare și 30 % în tezaure, pe când kuruşii se atestă în proporție de 82% în tezaure și 18% în descoperiri izolate. Altmışlık-ul la fel se atestă în proporție de 79 % în tezaure și doar 21% în descoperiri izolate, paralele, de altfel, fiind singurele monede, al căror număr prevalează în descoperiri izolate față de tezaure. După cum s-a putut remarca, cele mai multe monede sunt cele de argint, reprezentate de para, kuruş, altmışlık, zolota, yüzlük, onluk, yirmilik, ikilik, akçe, beşlik, zolta, otuzluk, dar sunt și descoperiri de monede de aur, reprezentate de zer-i mahbub, altın, fındık, mahmudiye, istanbol, rumie și rubiye, precum și de monede de aramă – mangır-ul. Descoperirile izolate cele mai des întâlnite în această perioadă sunt reprezentate îndeosebi de emisiuni din Imperiul Otoman, Imperiul Rus, Austria, Sadagura, Polonia, Franța, Provinciile Unite, Republica Veneția etc. În baza corelării prezenței principalelor tipuri de monede din componența tezaurelor și a descoperirilor izolate s-a putut deduce că monedele otomane sunt în marea majoritate atestate în cadrul tezaurelor, cu o ușoară prevalare a descoperirilor de monede rusești în cadrul tezaurelor (imperiali, ruble, kopeiki, carbova, denga, denejka etc.), depășind pe cele austriece, care sunt reprezentate în marea lor majoritate de ducați, taleri și crețari, sunt atestate mai mult în cadrul descoperirilor izolate. Monedele poloneze au procent mai mare în cadrul descoperirilor izolate, precum și cele de tip Sadagura, în schimb cele din Provinciile Unite prevalează în descoperirile de tezaure, precum și cele din Republica Veneția, iar emisiunile din Franța în conformitate cu datele deținute la moment sunt doar în calitate de descoperiri izolate.

Aceste descoperiri, ce ating aproape cifra de trei sute, reprezentate de tezaure monetare, dar și de descoperirile monetare izolate din această perioadă constituie materialul numismatic care a putut fi cercetat la etapa actuală. Descoperirile respective reprezintă o imagine relativ corectă a circulației monetare, care poate fi corelată cu sursele scrise și vin să confirme și să completeze informațiile din diferitele surse narrative și documentare referitoare la monedele aflate în circulație. În total au fost analizate în această lucrare două sute nouăzeci și șapte de atestări de descoperiri monetare. În urma analizei acestor descoperiri s-a remarcat faptul că anumite tipuri de monede s-au răspândit într-un ritm sporit ca urmare a schimbărilor de ordin politic. De exemplu, monedele otomane, al căror număr de piese emise până la începutul secolului al XIX-lea este foarte mare, iar odată cu anexarea Basarabiei și extinderea influenței Imperiul Rus în Principat numărul monedelor otomane se reduce considerabil, în comparație cu piesele rusești, care se răspândesc pe un spațiu mult mai vast. Aceeași situație este caracteristică și în cazul monedelor austriece, care spre sfârșitul secolului al XVIII-lea se răspândesc pe un spațiu mai larg și într-un număr mai mare, îndeosebi în nordul Principatului Moldovei. Situația care se conturează în urma analizei acestor descoperiri confirmă cele relatate în sursele scrise, iar când confruntăm datele oferite atât de sursele scrise, cât și de materialul numismatic, distingem principalele trăsături ale circulației monetare precum: prezența unui număr foarte mare și variat de monede, răspândirea largă a anumitor tipuri de monede (otomane, austriece, rusești, poloneze etc.), atestarea monedelor falsificate și de o calitate inferioară, intensificarea circulației monetare a anumitor tipuri de monede, în funcție de schimbările de ordin politic etc.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

1. Pentru elucidarea problemei studiate, s-a impus examinarea și studierea datelor din arhivele naționale și internaționale, a surselor narative și documentare din biblioteci, precum și a diverselor descoperiri monetare. Izvoarele scrise (documente de arhivă, colecții de documente, cronici, surse narative etc.) au o importanță deosebită în abordarea problemei studiate, acestea oferind probe exacte, pe care s-a edificat o bază argumentativă concretă pentru starea de lucruri din circulația monetară în perioada respectivă. Astfel, în cronici (Letopisețul Țării Moldovei, Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei, Cronicul etc.) se atestă date importante referitoare la perioada studiată - aici sunt prezentate monedele cel mai des utilizate în rândul populației, precum: ughii, galbenii, florinii, talerii, leii, banii, asprii, paralele, rublele etc.

2. În colecțiile de diverse documente – în actele de vânzare, de cumpărare, de împrumut, de moștenire etc. – sunt indicate mai multe tipuri de monede, precum: lei (lei nemțești, lei turcești, lei bani împărătești, lei taleri, pol lei etc.), galbeni (galbeni strălucitori, galbeni olandezi, galbeni ungurești, galbeni nemțești, galbeni aur etc.), bani (bani noi, bani vechi, bani de argint etc.), ughi, zlot, ducați, guruși, piaștri, para, potronici, taleri, ruble, crețari, ort, sfanț, sorocovăț, lețcaie etc. În aceste contexte termenul de „bani” va fi utilizat pentru a exprima un anumit tip de monedă (submultiplu al leului, sau bani cu sens de aspri/guruși), dar și cu sens de nume generic pentru monedă. O situație similară este și în cazul „leului”, care, circulând inițial în calitate de monedă metalică, reprezentată de talerul-leu olandez (leeuwenndaalder), își dobândește mai apoi calitatea de monedă de calcul, ca, în cele din urmă, să exprime noțiunea de bani.

3. În documentele din arhivele naționale, cât și în cele internaționale, de asemenea, sunt menționate mai multe tipuri de monede: ducați (ducați turcești, ducați olandezi, ducați francezi, ducați austrieci etc.), taleri (spaniol, austriac), zlot, rubya, beşlik, yüzlük, piaștri, para, lei, ruble, copeici, carboava etc. În multe acte deseori erau incluse precizări referitoare la monedă, așa cum nu exista o monedă națională, dar exista o monedă fictivă de calcul, iar monedele aflate în circulație în acea perioadă aveau curs diferit în comerț și în visterie etc. Actele care reprezintă diverse ordine referitoare la monede ne-au ajutat în mod deosebit la clarificarea și la estimarea volumului masei monetare, precum și la specificarea rolului atribuit unui sau altui tip de monede. Din actele de vânzare și de cumpărare se poate deduce ușor care monede erau preferate în rândul populației simple. În acest context, putem afirma cu certitudine că documentele, în care sunt stipulate mai multe tipuri de monede, reprezintă dovezi incontestabile că în țară erau mai multe monede în circulație care au persistat pe parcursul întregii perioade cercetate.

4. În sursele narative, reprezentate de jurnalele de călătorie, memorii, notițe etc. au fost atestate mențiuni generale despre monedă, în special referitoare la variația valorilor în dependență de cursul negoțului, la faptul că majoritatea monedelor care circulau în Valahia se întâlneau și în Moldova și că monedele principale și cele mai numeroase erau monedele turcești, îndeosebi piaștrii și paralele, deși mai erau prezente și multe alte monede, precum ducați (olandezi, austrieci etc.), țechini venețieni, zwanzinger, ruble, franci etc.

5. În această perioadă regimurile politice impuse de Imperiul Otoman, de Imperiul Rus și de Imperiul Habsburgic/Imperiul Austriac vor influența considerabil viața politică a Principatului. În urma tuturor schimbărilor din viața politică s-au produs modificări și în circulația monetară, în lipsa unui sistem monetar național. În toată perioada însă, indiferent de regimul instaurat, fie rusesc, fie austriac, fie turcesc, domnitorilor li se interzicea nu doar baterea

de monedă proprie, ci și fixarea cursului de monede străine. Regimul de dominație și războaiele ruso-austro-turce au determinat apariția (monedele de tip Sadagura) și intensitatea circulației anumitor tipuri de monede, îndeosebi în perioada anexării Bucovinei (1775) și Basarabiei (1812), sau a Regulamentului Organic (1831-1832). Sistemul financiar al Principatului îmbrățișa caracteristicile perioadei în care reglementările nu puteau fi de durată, nefiind sprijinite pe un sistem politic stabil.

6. Prin delimitarea factorilor principali care au avut o influență decisivă asupra circulației monetare din Principatul Moldovei, traversând istoria monetară și istoria economică/ politică regională, precum și prin studierea descoperirilor monetare, a fost posibilă stabilirea aspectelor principale ale circulației monetare din Principatul Moldovei în perioada anilor 1711-1859 și ale integrării coerente în sistemul monetar internațional european din această perioadă.

7. Prin analiza descoperirilor monetare s-au putut identifica atât tezaure, constituite în temei din piese emise de Imperiul Otoman (cel mai mare număr), Imperiul Habsburgic/Austriac, Imperiul Rus, urmate de emisiuni din Provinciile Unite, Republica Ragusa, Sadagura, Polonia, Republica Veneția, cât și descoperiri izolate, reprezentate de o mare varietate de emisiuni, dar îndeosebi de emisiuni ale Imperiului Otoman, Imperiului Rus, Imperiului Habsburgic/Austriac, Sadagura, Polonia, Provinciile Unite, Republica Veneția, Franța etc. Din totalul descoperitor de tezaure, 80% sunt constituite de tezaure ce reprezintă circulația monetară din perioada în care au fost îngropate, fiind niște îngropări urgente, 7% sunt tezaure cu tentă de ritual și 13% sunt tezaure ale economiilor mai multor generații.

8. Cele mai frecvente tipuri de monede, atestate în cadrul descoperirilor monetare, sunt: para (17%), kuruş (15%), kopeika (13%), kreuzer (11%), altmışlık (11%), rubla (7%), monedele de tip Sadagura (6%), talerul austriac (5%), urmate de ducății din Principalele Unite (4%), groși polonezi (3%) etc.

9. Se poate constata cu ușurință că s-au identificat trei tipuri principale de emisiuni în ambele tipuri de descoperiri: ale Imperiului Otoman, Imperiului Rus, Imperiului Habsburgic/Austriac, cu un procent mai mare de descoperiri, în cazul tezaurelor, a emisiunilor din Imperiul Otoman, iar în cazul descoperirilor izolate - a celor din Imperiul Rus. Din numărul de descoperiri a monedelor otomane, 97% sunt emisiuni din perioada 1711-1812, iar din perioada 1812-1859 sunt doar 3%. În cazul descoperirilor monedelor rusești nu se observă o mare diferență, deoarece, conform cifrelor obținute în baza descoperirilor cercetate - 59% din anul 1711 până în anul 1812 și 41% pentru perioada 1812-1859 - se poate observa că aceste monede au intrat pe teritoriul Principatului pe scara destul de largă și până la anexarea Basarabiei. Această stare de lucruri este explicată prin faptul că conform politicii financiare promovate de administrația rusă s-au emis diverse ordine de interdicție a primirii în visterie și circulației monedei turcești. În cazul descoperirilor de emisiuni austriece se atestă 39% de descoperiri din perioada 1711-1774 și o creștere esențială a emisiunilor din perioada 1774-1859 de 61%. Cele mai multe descoperiri fiind îndeosebi din Bucovina, situație similară ca și în cazul monedelor de tip Sadagura (probabil din considerentul amplasării monetăriei în această regiune, ceea ce a și determinat ca răspândirea acestora să fie mai mare în acest teritoriu). Aceste rapoarte sunt determinate, în temei, de relațiile economico-financiare stabilite după anexarea Bucovinei la Austria, a Basarabiei la Imperiul Rus, în urma războaielor ruso-austro-turce etc., cu impact evident în sfera economică și în schimbarea paradigmei circulației principalelor monede în Principatul Moldovei.

Rezultatele științifice care contribuie la soluționarea problemei abordate în teza dată sunt fundamentate pe sintetizarea unei game largi de izvoare și pe interpretarea consistentă a acestora (Capitolul I - Istoriografie și izvoare). În același timp, acest studiu și-a adus contribuția la identificarea trăsăturilor distinctive ale problemei monetare din Principatul Moldovei, și respectiv, la determinarea unor aspecte specifice din istoria economică (Capitolul II - Aspecte privind moneda și circulația monetară din perioada 1711-1859). Elucidarea particularităților fundamentale ale procesului circulației monetare a fost realizată prin introducerea în circuitul științific a unor noi descoperiri monetare, prin identificarea principalelor trăsături ale circulației monetare, prin corelarea surselor scrise cu cele numismatice, prin realizarea unui repertoriu al descoperirilor monetare, precum și prin evaluarea detaliilor relevante referitoare la răspândirea anumitor tipuri de monede în urma realizării cartografiei (Capitolul III - Descoperiri de monede din anii 1711-1859 pe teritoriul Principatului Moldovei, Anexe - Repertoriul descoperirilor de monede (1711-1859), Harti). Astfel, putem afirma cu siguranță că transpunerea acestor date și rezultatele obținute sunt relevante pentru conturarea unui tablou complet al peisajului monetar din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859.

Pentru cercetările ulterioare recomandăm următoarele:

1. Continuarea cercetărilor cu privire la moneda și circulația monetară din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859, prin prisma schimbărilor ce au avut loc odată cu instaurarea regimurilor străine de dominație și, îndeosebi, odată cu anexările teritoriale (Basarabia – 1812; Bucovina – 1775).

2. Abordarea problemei monedei și circulației monetare din perioada studiată în cadrul conferințelor, simpozioanelor, colocviilor etc., cu scopul de a atrage atenția asupra importanței acestui aspect în definitivarea și înțelegerea corectă a vieții economice din Principatul Moldovei. Prezența sau absența anumitor emisiuni, sau a mențiunilor scrise despre procesul monetar suplimentează interpretarea problemelor ce țin de decăderea sau de înflorirea economiei, de perturbarea sau de extinderea comerțului, de eșecul sau de succesul anumitor reglementări etc.

3. Acordarea unei atenții sporite în procesul cercetării tuturor tipurilor de surse, nu doar a materialului numismatic, pentru descrierea sistemică și corectă a circulației monetare în spațiul cercetat. Interpretarea acestei probleme prin corelarea surselor scrise cu cele numismatice este indispensabilă, așa cum din cercetările date se poate observa că anumite emisiuni nu sunt stipulate în izvoarele scrise, iar anumite tipuri de monede nu sunt atestate în cadrul descoperirilor monetare și doar prin sintetizarea informațiilor din ambele tipuri de izvoare se poate proiecta întregul tablou monetar din această perioadă.

4. Cercetarea mai aprofundată nu doar a descoperirilor monetare ce constituie tezaurele, dar și a descoperirilor izolate, care conferă un suport esențial în analiza și interpretarea fenomenului circulației monetare. Frecvent, în cadrul tezaurelor, cele mai multe emisiuni sunt cele cu valoare ridicată, iar emisiunile cu o valoare nominală mai scăzută aveau rol nesemnificativ, astfel se atestă cu preponderență sub formă de descoperiri izolate (de exemplu, în cazul emisiunilor otomane, kuruş-ul, altmışlık-ul și yüzlük-ul sunt foarte des atestate, iar emisiunile cu o valoare nominală scăzută, precum beşlik-ul sau ½ zolota sunt extrem de rare).

5. Extinderea nivelului de cercetare prin analiza comparativă a surselor naționale și a celor internaționale cu privire la subiectul tratat și diseminarea rezultatelor cercetărilor referitoare la monedă și la circulația monetară ca parte integrantă a istoriei politicii monetare din întreg spațiul european.

BIBLIOGRAFIE

1. ADMAE, Correspondance commerciale. Galatz. 1864-1870, vol. 3.
2. ADMAE, Correspondance Commerciale. Jassy. 1849-1857, vol. 5.
3. ANRM, fond 3, inventar 4, dosar 93.
4. ANRM, fond 3, inventar 1, dosar 923.
5. ANRM, fond 5, inventar 2, dosar 51.
6. ANRM, fond 5, inventar 2, dosar 515.
7. ANRM, fond 75, inventar 1, dosar 379.
8. ANRM, fond 75, inventar 1, dosar 389.
9. ANRM, fond 205, inventar 1, dosar 4414.
10. ANRM, fond 205, inventar 1, dosar 5292.
11. ANRM, fond 205, inventar 1, dosar 5807.
12. ANRM, fond 205, inventar 1, dosar 5325.
13. **ARCUȘ-JANTOVAN, E.**, Butnariu V. M., Tabuica R., Tătaru C. *Moneta Terrae Moldaviae II*. Iași: Editura Stef, 2019, 356 p. ISBN 978-606-028-259-4.
14. BĂLAN, T. *Documente bucovinene*, vol. V, 1745-1760. Cernăuți: Editura Mitropoliei Bucovinei, 1939. 264 p.
15. BĂICOIANU, C. I. *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale*. Vol. I, partea 1. București - Cartea Românească, 1932. 378 p.
16. BELLANGER, S. *Voyages. Les Principautés danubiennes (5e article)*. În : *Revue du XIXe siècle*, vol. 1[-2] aprilie [-decembrie] 1854 [și februarie 1855]. Paris: Bureaux de la Revue du XIXe siècle, 1854. 320-345 p.
17. BOLDUREANU, A., DERGACIOVA L., NICOLAE, E et al. *Moneda în Republica Moldova*. Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală "Andrei Lupan", 2015, 505 p.
18. BONNEVILLE, A. *Encyclopédie monétaire, ou Nouveau traité des monnaies d'or et d'argent en circulation chez divers peuples du monde*. Paris: Imprimerie de J-B. Gros, 1849. 220 p.
19. *Buletinul Societății Numismatice Române*. Anul I, no.1. București: Imprimeria Statului, 1904, Februarie, 1-4 p.
20. BUTNARIU, V. M. *Tezaure din muzeele orașului Chișinău, secolele XVI-XVIII*. Chișinău: Universitas, 1994. 130 p. ISBN 5-362-01115-4.
21. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. II (1822-1830)*, coord. Cernovodeanu P., Bușă D. București: Editura Academiei Române, 2005. 618 p. ISBN 973-27-1129-9.
22. CHIPARISSA, N. *Cronicul*. În: *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, de Erbiceanu C. București: Tipografia Cărților Bisericești, 1888. 361 p.
23. CONDURACHE, C.I. *Istoricul sistemelor monetare până la 1867*. În: *Buletinul Societății Numismatice Române*, anii XXVII-XXVIII, nr. 81-82. București: Tipografia Curții Regale, 1933-1934. 27-59 p.
24. DEPEYROT, G. *La « grande » circulation monétaire, un thème de recherche*. În: *Histoire & Mesure*, XVII - 3/4, 2002. 3-6 p. ISBN 2-222-96730-9.
25. *Dictionnaire de numismatique*. Coord. Amandry Michel. Paris: Larousse, 2001. 628 p. ISBN 2 03 505076 6.
26. DUMITRU, L. *Les relations commerciales du sud-est de l'Europe a la fin du XVIIIe siècle reflétées dans les documents arhivistiques de Bucarest, Sibiu, Brasov*. În:

- Symposium l'Epoque Phanariote 21-25 octobre 1970. Thessaloniki: Institute for Balkan studies, 1974. 385-399 p.
27. GALIANI, F. De la Monnaie, 1751. Coord. G.H. Bousquet, J.Crisafulli, Paris: M. Rivière, 1955. 147 p.
 28. GHIBĂNESCU, Gh. Surete și izvoade. Vol. XXII. Iași: Viața Românească S. A., 1929. 214 p.
 29. HAGEMEISTER, J. de. Mémoire sur le commerce des ports de la Nouvelle-Russie, de la Moldavie et de la Valachie. Simphéropol, Odessa: Imprimerie de la ville d'Odessa, 1835. 199-VI p.
 30. ILIESCU, O. Cercetări de numismatică românească în ultimii 25 de ani. În: Buletinul Societății Numismatice Române, anii XLII-LXVI, nr. 96-120. București, 1948-1972. 29-33 p.
 31. KOGĂLNICEANU, M. Cronicele României seu letopisețele Moldaviei și Valahiei. A doua edițiune, tom II. București: Imprimeria Națională, 1872. 425 p.
 32. Manuel des monnaies d'or et d'argent, indiquant les effigies, le poids, le titre et la valeur des monnaies d'or et d'argent de tous les pays. Paris: Théodore Lefèvre, 1882. 139 p.
 33. MUSTAFA, A. M. Documente turcești privind istoria României, vol. III, 1791-1812. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1986. 396 p.
 34. PAMUK, S. A monetary history of the Ottoman Empire. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. XVI-276 pag. ISBN 0-511-00850-3.
 35. PATIN, E. Le commerce des céréales dans le bassin du Bas-Danube. Paris: Libr. du Recueil Sirey, 1933. II-422 p.
 36. PEYSSONNEL, Ch. de. Traite sur le commerce de la mer Noire. Vol. 2, Paris: Cuchet, 1787. 377 p.
 37. Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei. Vol. I. București: Întreprinderile Eminescu S. A., 1944. 368 p.
 38. RUSSO, D. Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei (1695-1754). București: Atelierele grafice Socec & Co., 1915. 85 p.
 39. ȚABREA, I. Descoperirea și păstrarea tezaurelor arheologice în România. În: Cronica numismatică și arheologică, anul XIV, nr. 115-116. București: Tipografia Curții Regale, iulie-decembrie 1939. 161-192 p.
 40. ZANE, G. Economia de schimb în principatele române. București: Editura Casei Școalelor, 1930. 460 p.
 41. НУДЕЛЬМАН, А. А., Монетные клады XVIII начала XIX в. в днестровско-прутском регионе. В: Нумизматические исследования по истории юго-восточной Европы, Кишинев:Издательство «Штиинца», 1990. 227-263 с.
 42. НУДЕЛЬМАН, А. А., Топография кладов и находок единичных монет. В сб.: Археологическая Карта Молдавской ССР, 8. Кишинев:Издательство «Штиинца», 1976. 196 с.
 43. ОГУЙ, О. Монетні знахідки на Буковині, Чернівці: Рута, 2008, 256 с. ISBN 978-966-423-018-3.
 44. ПИВОВАРОВ, С. Нумизматичні пам'ятки Буковини. Чернівці: Зелена Буковина, 2002, 248 с. ISBN 966-7123-61-8.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

1. Monografie:

- **Arcuș-Jantovan Elena**, Butnariu Viorel Marian, Tabuica Raisa, Tătaru Cristiana. Moneda Terrae Moldaviae – II. Repertoriu Numismatic, Editura Stef, Iași, 2019. 356 pag. ISBN 978-606-028-259-4.

2. Articole în diferite reviste științifice:

- Arcuș-Jantovan Elena. Impactul evenimentelor politice din perioada 1711-1859 asupra circulației monetare din Principatul Moldovei. În: Studia Universitatis Moldaviae, nr. 4 (114) Chișinău, 2018. Pag. 57- 64. ISSN 1811-2668;
- Arcuș-Jantovan Elena. Circulația monetară în secolul al XIX-lea în Principatul Moldovei: corespondența comercială a Consulatelor franceze din Iași și Galați (1803-1866). În: Tyragetia, s.n., vol. XI [XXVI], nr. 2, 2017. Pag. 119-126. ISSN 1857-0240;
- Arcuș-Jantovan Elena. Aspecte din istoria circulației monetare în Galați în secolul al XIX-lea. Materiale din Arhivele Ministerului de Externe al Franței. În: Studia Universitatis Moldaviae, nr. 4 (84) Chișinău, 2015. Pag. 102-104. ISSN 1811-2668.
- Tabuica Raisa, **Arcuș-Jantovan Elena**, Butnariu Viorel Marian. Din patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Colecția numismatică. În: Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, nr. 21 (34), fascicola Etnografie și Muzeologie, Chișinău, 2014. Pag. 40-52. ISSN 1857-005.
- Matveev Sergiu, **Arcuș Elena**. Legislația patrimoniului în Imperiul Rusiei în secolul al XIX-lea și impactul asupra guberniei Basarabia. În: Atelierul Istoricului: surse, metode, interpretări, Cluj-Napoca, 2012. Pag. 141-148. ISBN 978-973-7784-84.

3. Articole în culegeri științifice:

- Arcuș-Jantovan Elena. Mențiuni privind moneda în Principatul Moldovei (1711-1859) în izvoarele scrise: cronică și colecții de documente. În: Conspecte Numismatice VII, Chișinău, 2017. Pag. 29-36. ISBN 978-9975-3180-5-0;
- Arcuș-Jantovan Elena. Valoarea nominală și intrinsecă a monedelor în secolele XVIII-XIX. În: Conspecte Numismatice VI, Chișinău, 2016. Pag. 39-42. ISBN 978-9975-71-851-6;
- Arcuș-Jantovan Elena. Călători francezi despre comerț, mărfuri și prețuri în Principatul Moldovei (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). În: Conspecte Numismatice V, Chișinău, 2015. Pag. 30-34. ISBN 978-9975-71-722-9;
- Arcuș-Jantovan Elena. Proiectul reformei monetare a lui Alexandru Ioan Cuza. În: Conspecte Numismatice IV, Chișinău, 2014. Pag. 40-43. ISBN 978-9975-71-584-3;
- Arcuș-Jantovan Elena. „Aurul lui Manuc Bey” la Hîncești, între legendă și realitate. În: Conspecte Numismatice III, Chișinău, 2013. Pag. 26-31. ISBN 978-9975-71-451-8;
- Arcuș Elena. Moneda elenă și macedoneană în interfluviul Prut-Nistru, în Conspecte Numismatice II, Chișinău, 2012. Pag. 6-10. ISBN 978-9975-71-306-1.

4. Materiale la forurile științifice:

- Arcuș-Jantovan Elena Monede din colecțiile muzeelor raionale din Cahul, Florești, Hâncești, Leova și Sângerei. În: Simpozionul XVII de Numismatică, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2017. Pag. 31-33. ISBN 978-9975-87-302-4;
- Arcuș-Jantovan Elena. Monnaie et circulation monétaire dans la Principauté de Moldavie (1711-1859). În: Programme de la troisième journée doctorale du Laboratoire d'Archéologie et de Philologie d'Orient et d'Occident, Paris, 2016. Pag. 2;
- Arcuș-Jantovan Elena. Circulația monetară în secolul al XIX-lea în Principatul Moldovei: Corespondența comercială a Consulatelor franceze din Iași și Galați (1803-1866). În: Simpozionul XVI de Numismatică, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2016. Pag. 57-58. ISBN 978-9975-87-130-3;
- Matveev Sergiu, **Arcuș Elena**. Monede antice și medievale descoperite pe teritoriul guberniei Basarabia. Probleme de tipologie și cronologie, în Simpozionul XIII de Numismatică, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2012. Pag. 29-30. ISSN 978-9975-9840-2-7.

ADNOTARE

Arcuș-Jantovan Elena, „*Moneda și circulația monetară în Principatul Moldovei (1711-1859)*”, teză de doctor în istorie, Chișinău, 2020.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 263 de titluri, 145 de pagini de text de bază, anexe, 13 hărți, 27 de figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 15 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Principatul Moldovei, Regim fanariot, Imperiul Habsburgic, Imperiul Rus, Regulament Organic, monedă, circulație monetară, sistem monetar, tezaur, numismatică.

Scopul lucrării: elucidarea și interpretarea problemei evoluției monedei și circulației monetare pe teritoriul Principatului Moldovei în perioada 1711-1859 prin analiza surselor scrise și numismatice.

Obiectivele cercetării: actualizarea și interpretarea descoperirilor monetare prin realizarea repertoriului și prin cartografierea descoperirilor din această perioadă; aprecierea schimbărilor intervenite și estimarea impactului acestora asupra economiei; determinarea rolului acțiunilor politice; identificarea principalelor aspecte ale circulației monetare din Principatul Moldovei.

Noutatea și originalitatea științifică: acest studiu este necesar și util, fiindcă constituie o sinteză ce dezvăluie și reflectă circulația monetară în Principatul Moldovei, care, până la etapa actuală, a fost studiată doar în linii generale sau secvențial.

Rezultatele științifice obținute: rezidă în consemnarea și actualizarea particularităților distinctive ale problemei monetare din Principatul Moldovei în perioada 1711-1859, fapt ce permite o integrare coerentă a procesului circulației monetare din Principatul Moldovei în sistemul monetar internațional european din această perioadă.

Semnificația teoretică: consistă în abordarea și interpretarea modului de organizare și reglementare a circulației monetare din Principatul Moldovei din perioada 1711-1859, fapt care permite realizarea unui tablou complet al circulației monetare din acest spațiu.

Valoarea aplicativă: lucrarea va fi utilă cercetătorilor din domeniul istoriei și numismaticii în interpretarea anumitor aspecte din viața economică a Principatului, care sunt legate nemijlocit de procesul circulației monetare, îndeosebi prin prezentarea unui material numismatic inedit, prin realizarea unui repertoriu și prin cartografierea descoperirilor monetare.

Implementarea rezultatelor: diverse aspecte ale problemei abordate au fost prezentate la conferințe, simpozioane și colocvii, atât naționale, cât și internaționale, fiind expuse în 15 lucrări științifice (1 monografie colectivă, 10 articole în reviste științifice și 4 rezumate). Rezultatele științifice obținute sunt de o aplicabilitate eficientă atât prin racordarea acestora la anumite programe de studii ale instituțiilor de învățământ, cât și în cercetările numismatice.

ANNOTATION

Arcuș-Jantovan Elena, „Currency and monetary circulation in the Principality of Moldova (1711-1859)”, thesis for the scientific degree: PhD in History, Chișinău, 2020.

Thesis structure: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, a bibliography of 263 titles, 145 pages of the main text, annexes, 13 maps, 27 figures. The results obtained are published in 15 scientific papers.

Keywords: Principality of Moldova, Phanariot regime, Organic Regulation, Habsburg Empire, Russian Empire, currency, monetary circulation, monetary system, hoard, numismatics.

The aim of the thesis: elucidation and interpretation of the problem of currency evolution in the territory of the Principality of Moldova during 1711-1859 through analyzing the written and numismatic sources.

The objectives of the thesis: updating and interpretation of coin finds related to the period under review, through their cataloging and mapping; understanding the changes that have taken place and assessing their impact on the economy; determining the role of political actions; identification of the main aspects of the monetary circulation in the Principality.

Scientific novelty and originality: this work is necessary and useful, since it is a comprehensive study on the issues of money circulation in the territory of the Principality of Moldova from 1711 to 1859, which until now have been approached only in general or in part.

The obtained scientific results: resides in the specification and updating of the distinctive features of the monetary problem in the Principality of Moldova during the period 1711-1859, which allows a coherent integration of the monetary circulation process in the Principality of Moldova into the European international monetary system of this period.

Theoretical importance: consists in approaching and interpreting the organization and regulation of the monetary circulation in the Principality of Moldova from 1711 to 1859, which allows us to compile a complete picture of monetary circulation in this space.

Practical relevance: the paper will be useful to researchers in the field of history and numismatics in interpreting certain aspects of the economic life of the Principality, which are directly related to the process of monetary circulation, in particular by providing new numismatic material, developing the catalog and mapping coin finds.

Application of the scientific results: various aspects of the problem addressed were presented at conferences, symposiums and colloquiums, both national and international, being reflected in 15 scientific papers (1 collective monograph, 10 articles in scientific journals and 4 abstracts). The scientific results obtained are of an efficient relevance both by connecting them to certain study programs of the educational institutions, as well as in the numismatic researches.

АННОТАЦИЯ

Аркуш-Жантован Елена, „Монета и денежное обращение в Княжестве Молдавии (1711-1859)”, диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Кишинэу, 2020.

Структура работы: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 263 работ, 145 страниц основного текста, приложения, 13 карт, 27 иллюстраций. Полученные результаты опубликованы в 15 научных работах.

Ключевые слова: Молдавское княжество, Фанариотский режим, Органический регламент, Габсбургская империя, Российская империя, монета, денежное обращение, денежная система, клад, нумизматика.

Цель работы: освещение и интерпретация проблемы эволюции денежных знаков и денежного обращения на территории Молдавского княжества в период 1711-1859 гг. путем анализа письменных и нумизматических источников.

Задачи работы: актуализация и интерпретация монетных находок, относящихся к рассматриваемому периоду, путем их каталогизации и картографирования; осмысление происходивших изменений и оценка их влияния на экономику; определение роли политических событий; выявление основных аспектов денежного обращения.

Научная новизна: данная работа является необходимой и востребованной, поскольку представляет собой комплексное исследование, посвященное вопросам денежного обращения на территории Молдавского княжества с 1711 по 1859 год, которые до настоящего времени затрагивались лишь в общих чертах или частично.

Полученные научные результаты: спецификация и обновление отличительных особенностей денежной проблемы в Княжестве Молдавия в период 1711-1859 гг., что позволяет обеспечить последовательную интеграцию процесса денежного обращения в Княжестве Молдавия в европейскую международную денежную систему этого периода.

Теоретическая значимость: работы заключается в освещении и интерпретации способа организации и регулирования денежного обращения в Молдавском княжестве, что позволяет составить полную картину денежного обращения на этом пространстве.

Практическая значимость: работа может быть использована в ходе исследований в области истории при интерпретации определенных аспектов экономической жизни княжества, непосредственно связанных с процессом денежного обращения.

Применение научных результатов: различные аспекты рассматриваемой проблемы были представлены на конференциях, симпозиумах и коллоквиумах, как национальных, так и международных, и отражены в 15 научных работах (1 коллективная монография, 10 статей в научных журналах и 4 резюме). Полученные научные результаты имеют актуальное значение как при подключении их к определенным учебным программам учебных заведений, так и при нумизматических исследованиях.

ARCUȘ-JANTOVAN ELENA

MONEDA ȘI CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN PRINCIPATUL MOLDOVEI (1711-1859)

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar: 09.06.2020

Hârtie offset. Tipar offset.

Coli de tipar: 2

Formatul hârtiei 60x84/32

Tiraj: 40 ex.

Comanda nr. 200

Centrul Editorial-Poligrafic

Str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009